

KULTURA SLOVA

Casopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 28

KULTÚRA SLOVA — ROČNIK 16 — ČÍSLO 4

OBSAH

HORECKÝ, J.: Svetový jazykový proces	97
RÍSOVÁ, E.: O rozhlasovom seriáli Čo nového, Bielikovci?	101
PALKOVIČ, K.: Hlásky a písmaná h a g	106
DOROTJAKOVÁ, V.: Starostlivosť o jazykovú kultúru v časopise Russkaja reč	110

Rozličnosti

Pri príležitosti, z príležitosti.	
K. Buzássyová	115
Šlovo odmäk, jeho štruktúra a význam. J. Horecký	117
Pravopis vlastných mien Skalnaté pleso a Zemplínska Žírava. J. Jacko	117

Správy a posudky

Niekoľko myšlienok o vysokoškolskej učebnici jazykovedy. J. Ružička	119
Príručka o interpretácii umeleckého textu. E. Bajzíková	122
Kniha o jednote a rozmanitosti sveta. S. Ondrejovič	124

Spytovali ste sa

Privčasu? G. Horák	128
Susedia aj susedovci. I. Masař	127
Prie hrada mládeže, či prie hrada Mládeže? M. Považaj	128

Svetový jazykový proces

JÁN HORECKÝ

Jazyk je dôležitým prostriedkom rozvoja kultúry. Čím je jazyk rozvinutejší, čím viac spoločenských funkcií vykonáva, tým väčší vplyv má nielen na zveľaďovanie národnej kultúry, ale i na úroveň rozvoja celého ľudstva. Súčasná etapa rozvoja spoločenského života je charakterizovaná tak ďalším rozvojom národných jazykov, ako aj pretváraním niektorých jazykov na nástroj medzinárodného fungovania.

K takýmto záverom dochádza kolektív ukrajinských autorov v knihe o jazyku v procese spoločenského rozvoja (Mova i procesi suspiłnego rozvitku. Kyjev, Naukova dumka 1980. 210 s.), a to po podrobnom rozbore jazykového vývinu a po konfrontovaní výsledku tohto vývinu — jazykovej situácie vo všetkých svetadieloch a veľkého počtu jazykov používaných v týchto svetadieloch.

Na takýto záver oprávňuje autorov opis jazykovej situácie jednak v typických buržoáznych štátach, ako sú Spojené štaty americké a Kanada, ale aj vo vonkoncom protikladnom spoločenskom zriadení v Sovietskom zväze. Veľmi inštruktívne sú však aj opisy jazykovej situácie v rozvojových krajinách, či už ide o subsaharskú oblasť v Afrike, o bývalé britské a iné kolónie v Ázii alebo o situáciu v Latinskej Amerike.

Jazyková situácia v Spojených štátach amerických sa výstižne opisuje ako situácia v jazykovom kotle, v ktorom sa všetko premiešava a postupne splýva do jedinej masy. Nedlhá história Spojených štátov ukazuje, že kým v 18. storočí tu prevládala angličtina, v neskorších obdobiach sa formovali rozličné etnické skupiny, ako americkí Nemci, americkí Holanďania, ktoré si zakladali na svojom rodnom jazyku.

Novší prisťahovalci sa však pomerne rýchlo amerikanizovali, takže v súčasnosti sa zmenšuje počet tých občanov USA, ktorí ešte ovládajú svoj rodný jazyk: starí občania postupne vymierajú, ich potomkovia už používajú prevažne angličtinu. Na druhej strane sa však ich počet zvyšuje prílivom nových emigrantov a do istej miery aj rozličnými akciami, ktoré majú za cieľ naučiť mladých Američanov jazyk predkov. Vcelku však angličtina je prevládajúcim dorozumievacím prostriedkom v spoločenskom i hospodárskom živote. Bez jej znalosti sa nikto nemôže zapojiť do výrobného procesu ani do spoločenského života.

Trocha odlišná je situácia v Kanade: v istých provinciách je úradným jazykom angličtina (Ontario), v niektorých zase francúzština (Quebec), v niektorých provinciách vládne bilingvismus. Zdá sa, že ožíva národné povedomie kanadských Francúzov, podporované aj úradnými kruhmi. Formálna rovnoprávnosť jazykov však platí len pre angličtinu a francúzštinu. Jazyky prisťahovalcov sú v rovnakej situácii ako v Spojených štátach.

V Latinskej Amerike je situácia podobná v tom zmysle, že domorodé jazyky nemajú takmer nijaké spoločenské funkcie (okrem jazyka kečua, ktorý je v Peru popri španielčine úradným jazykom). Zretný rozdiel je však v tom, že vo väčšine štátov Latinskej Ameriky sa sice prevažne používa španielčina (v 18 štátach, napr. v Argentine, v Bolívii, v Mexiku, v Chile), no v Brazílii oficiálnym jazykom je portugálčina, na Haiti francúzština, v niektorých menších štátach aj angličtina a holandčina (napr. Surinam).

Jazykovú situáciu na ázijskom kontinente možno ilustrovať dvoma štátmi: Indiou a Vietnamom. Na indickom subkontinente, ktorý bol typickou anglickou kolóniou, až do vyhlásenia nezávislosti (1950) bola oficiálnym jazykom angličtina, no isté spoločenské funkcie mali aj také národné jazyky ako hindčina, bengálčina, tamilčina. Po vyhlásení nezávislosti mala angličtina ustúpiť z pozície oficiálneho jazyka, no vznikol problém, ktorý z národných jazykov by mal prísť na jej miesto. Forsiťovanie hindčiny narážalo na odpor príslušníkov iných (dosť veľkých) národov, napr. Bengálcov, ale aj príslušníkov rozličných drávidských jazykov na juhu Indie. V takejto situácii angličtina prakticky ostala ďalej v rozličných funkciách. Jednoduchšia je situácia v Indonézii, kde sa po vyhlásení nezávislosti r. 1950 zaviedla ako oficiálny jazyk indonézština. Ostatné jazyky, ako jávančina, sudančina, madurčina, ostávajú tu len v miestnom použití.

Vo Vietname je jazyková situácia veľmi podobná situácii v Sovietskom zväze: popri vietnamčine ako jazyku dorozumievania medzi národomi fungujú v istých funkciách i jazyky národností, napr. tajnung, meo, tchai. Pre mnohé národné jazyky bolo vypracované písmo.

Veľmi pestrá je jazyková situácia v Afrike, najmä pokial ide o sub-saharskú oblasť, kde v poslednom období vzniklo viacero nezávislých štátov, nezriedka nadväzujúcich na staré, stredoveké štátne útvary. Západní kolonizátori, prirodzené, uprednostňovali svoje národné jazyky na úkor domácih, pravda, nie v rovnakej miere. Kým Francúzi, Belgačania a Portugalci takmer potláčali domáce jazyky, Nemci a po nich aj Angliačania rešpektovali domáce jazyky a podporovali ich štúdium i používanie vo vnútroštátnych funkciách (napr. suahilčinu, bantuštinu). Svojrázna jazyková situácia vznikla tak, že pri rozdelovaní kolónií sa vôbec nedbalo na etnické celky a tak sa príslušníci istých etnosov často dostali do úplne odlišných kolónií. Z prílišnej etnickej rozdrobenosti vyplýva aj to, že veľmi často sa používajú tri jazyky: domáci jazyk istého kmeňa, domáci jazyk dorozumievania medzi národnosťami i jazyk bývalej metropoly. Sú tu však štáty s jedným hlavným jazykom (napr. v Burundi jazyk rundi, v Angole jazyk umbundu), štáty s dvoma hlavnými jazykmi (napr. v Namíbii herero a inonda, v Guinei malinke a fulani), štáty s troma jazykmi (napr. v Nigérii hausa, joruba, ibo), ale aj štáty s ešte viacerými jazykmi (napr. v Nigeri sa používajú jazyky hausa, kanuri, songai, fulani, berberčina). Je prirodzené, že pri takejto pestrosti vznikajú rozličné politické a sociálne problémy.

Netreba sa tu rozširovať o jazykovej situácii v Sovietskom zväze: všetky jazyky sú tu rovnoprávne, no ruština sa využíva ako nevyhnuteľne potrebný jazyk dorozumievania medzi národnimi a národnosťami. Prirodzene, že mnohé malé jazyky sa nevyužívajú vo všetkých spoločenských funkciách, najmä ak ide o jazyky autonómnych oblastí alebo aj republík. Typickým príkladom je Abcházia, kde sa používa abcházčina, ale popri tom aj gruzínsčina (alebo Abcháska autonómna republika patrí do Gruzínskej socialistickej republiky) a prirodzene aj ruština.

Z načrtnejtej jazykovej situácie v našom svete vyplýva nevyhnutnosť skúmať fungovanie jazykov v danej spoločenskej situácii, jazykové kontakty, ale najmä prejavy internacionalizácie ako tri základné črtky svetového jazykového procesu.

Z hľadiska fungovania v spoločnosti možno národné spisovné (literárne) jazyky členiť na niekoľko typov. Predovšetkým sú jazyky, ktoré sa používajú (a to vo všetkých funkciách) v takých štátoch, ktoré sú etnickej pomerne rovnorodé. K takým jazykom patrí napr. polština, maďarčina, kórejčina. Podobnú povahu majú mnohé národné jazyky v mnohonárodných štátoch, ktoré však nefungujú ako jazyky dorozumievania medzi národnimi. To je napr. ukrajinčina v ZSSR, slovinčina a macedónčina v Juhoslávii. Niektoré takéto jazyky popri tom fungujú aj ako nástroj dorozumievania medzi národnimi. Takýto status

má ruština v Sovietskom zväze, čiastočne hindčina v Indii, indonézštna v Indonézii. Treba tu spomenúť osobitný prípad češtiny a slovenčiny (to sa v ukrajinskej knihe neuvádza), ktoré fungujú ako rovнопrávne jazyky v jednom štáte. Osobitnú skupinu tvoria jazyky, ktoré sú spisovními jazykmi viacerých národov, napr. angličtina, francúzština, najmä však španielčina. Prirodzene, že takéto jazyky sa vyskytujú v rozličných variantoch (napr. metropolitná, kubánska, mexická španielčina, arabčina, čínskina).

Výsledkom svetového jazykového procesu je aj to, že niektoré jazyky vykonávajú viacerou funkciu: napr. ruština je jazykom ruského národa, jazykom dorozumievania medzi národmi ZSSR a napokon aj jazykom dorozumievania v socialistickom spoločenstve a v celom svete. Na druhej strane zase nie všetky jazyky vykonávajú všetky spomínané funkcie, ba niektoré malé jazyky (jazyky málo početných etnických skupín) fungujú iba v základných spoločenských funkciách (miestny styk, základné vzdelanie, umelecká literatúra).

Veľmi výrazným dôsledkom spomínaného svetového jazykového procesu je internacionalizácia jazykov všetkých druhov a typov. Internacionálizácia, najmä v oblasti slovnej zásoby a tu zase predovšetkým v oblasti terminológie, nie je vlastne novým javom. V európskej jazykovej oblasti sa traduje už od stredoveku — preberanie slov, najmä odborných názvov z latinčiny a jej prostredníctvom zo starej gréckiny, v novejšej etape aj tvorenie nových slov na základe gréckych a latin-ských prvkov je všeobecne známy jav. Myšlienková jednota európskej kultúry sa prejavuje aj v tom, že mnohé termíny sa kalkujú — dostávajú sice podobu vlastnému danému národnému jazyku, ale pritom zachovávajú spoločnú motiváciu a spoločný obsah.

V súčasnosti však dostáva proces internacionalizácie širší základ a zasahuje oveľa väčší počet jazykov sveta. Práve pre túto šírkú a pestrosť jazykov je účelné rozlišovať niekoľko areálnych typov internacionalizácie, resp. internacionálizmov. V. V. Akulenko podľa rozsahu územia i podľa základných zdrojov internacionálizmov rozlišuje päť oblastí: 1. európsko-americký areál s grécko-latinským základom internacionálizmov, 2. sovietsky areál, v ktorom hlavným prameňom, ale i sprostredkovateľom európskych internacionálizmov je ruština, 3. blízkovýchodný a stredovýchodný areál, kde prameňom internacionálizmov sú arabčina a perzština, 4. areál Indického oceánu, kde prameňom je sanskrt, pali, ale aj arabčina a perzština, 5. ďalekovýchodný areál s čínskou a v novších časoch aj japončinou ako prameňmi internacionálizmov. Ako vidieť, mimo klasifikácie ostáva obrovské africké územie, zrejme preto, že tu predbežne nie je veľkého afrického jazyka a že tu pôsobia skôr európske jazyky bývalých kolonizátorov a čiastočne arabčina.

Náš prehľad, založený na spomenutej práci ukrajinských autorov, ktorí zhruňali a zhodnotili aj bohatú literatúru o skúmanej otázke (zahrnuje do tristo položiek), ukazuje, že funkčná diferenciácia jazykov nezávisí od typu jazyka. Nezávisí od neho ani schopnosť jazyka fungovať ako národný, nadnárodný alebo medzinárodný nástroj do rozumievania. Prvotný význam vo svetovom jazykovom procese majú mimojazykové (vlastne zajazykové) faktory, predovšetkým úloha národa — nositeľa jazyka v politickom, ekonomickom a kultúrnom živote ľudstva. Najlepšie to vidieť na vývine ruštiny, ktorá nielenže vynikajúco plní úlohu národného jazyka vo všetkých jeho funkciách, ale stáva sa aj ohybným a diferencovaným jazykom dorozumievania medzi národmi Sovietskeho zväzu, a napokon aj závažným členom v skupine medzinárodných jazykov.

Popri formovaní nadnárodných a medzinárodných jazykov však naďalej fungujú národné jazyky ako vyjadrovacie prostriedky národnej kultúry. Platí to nielen o národných jazykoch s dlhšou tradíciou, ale aj o národných jazykoch tých etnických skupín, ktoré do teraz nemali vlastnú literatúru, či už ide o jazyky národov v Sovietskom zväze, alebo aj o jazyky etnických skupín v rozvojových krajinách. Národné jazyky teda sú a budú vyjadrovateľom národných kultúr, teda aj kultúr národných formou a socialistických obsahom.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26*

O rozhlasovom seriáli Čo nového, Bielikovci?

EVA RÍSOVÁ

Od marca r. 1974 sa pravidelne každý týždeň ozýva z rozhlasových prijímačov zvučka ohlasujúca ďalšie pokračovanie rodinného seriálu *Čo nového, Bielikovci?* Sama skutočnosť, že už odznelo vyše 400 častí tejto relácie, svedčí o jej životaschopnosti a zaslúží si pozornosť aj z jazykového hľadiska. Skôr však, ako začneme rozoberať tieto otázky, treba povedať niekoľko slov o pôvode seriálu vôbec a o začiatkoch rozhlasového seriálu osobitne, o trvaní analogických relácií v socialistických krajinách, o pokusoch žánrovo zaradiť rodinný rozhlasový seriál a o poslaní Bielikcovcov u nás.

Vo všeobecnosti sa seriál definuje ako niekoľko tematicky súvisiacich článkov, reportáží, kresieb a podobných útvarov uverejňovaných na pokračovanie. Aby sa dal zistíť pôvod rozhlasového seriálu, treba

hľadať podstatné znaky, ktoré naznačené útvary spájali v priebehu historického vývoja. Ako najpodstatnejší znak tohto útvaru sa ukazuje cyklickosť čiže pravidelné opakovanie. Niektorí teoretici hľadajú základy seriálu v antike u Aischyla, iní za jeho predobraz pokladajú dokonca bibliu. K cyklickým dielam uvádzaným na pokračovanie patrili už dávnejšie romány na pokračovanie. Na systéme takýchto románov boli za čias prvej republiky založené mnohé týždenníky a časopisy. Forma seriálov sa využíva na popularizáciu literárnych hodnôt rovnako v socialistických krajinách, ako aj na Západe. Pravda, všade má iný ráz. V západných krajinách úsilie vychádzalo čitateľovi v ústrety vedie dakedy k znázorňovaniu plytkého dejia pomocou gýčovitých ilustrácií nazývaných comics.

So vznikom moderných prostriedkov masovej komunikácie — filmu, rozhlasu a televízie — ožil aj záujem o cyklické útvary. Kým však v začiatkoch filmových producentov podnecovali predovšetkým vyhliadky na bohatý zisk, neskôr si takéto filmy vynútili divák sám tým, že dával prednosť viacdielnym filmovým príbehom, ktorých hrdinov si pri opakovanom sledovaní obľúbil. Po filme prevzala štafetu pravidelného opakovania televízia. Po príklady nemusíme chodiť ďaleko, lebo z vlastnej skúsenosti vieme, akú obľubu si televízne seriály získali u nás. Rozhlasových seriálov sa prvá ujala Amerika, po nej využilo možnosti tohto nového žánru Anglicko.

Aj keď je poslanie rozhlasu v krajinách socialistického mierového tábora diametrálne odlišné od jeho zamerania v kapitalistických krajinách, po úspechu rodinného seriálu v Spojených štátach a v Anglicku začal sa na túto formu orientovať aj rozhlas socialistických krajín. Že s úspechom, o tom svedčí dvadsaťpäťročné trvanie polského seriálu *Rodina Matysiakovcov*. V Nemeckej demokratickej republike sa od r. 1968 vysiela rodinný seriál *Neumannovci, dvakrát zvonil!*, v Maďarsku už tiež vyše dvoch desaťročí seriál *Rodina Szabóovcov*. Najmladší je český seriál o rodine Vondrovcoch, ktorý sa začal vysielat po našich Bielikovcoch.

Hoci sa rodinný seriál stal veľmi populárnu a obľúbenou reláciou, otázka jeho žánrového zaradenia ostáva doteraz nevyriešená. Keďže je všeobecne písaný vo forme dialógov, resp. monológov, často sa oňom hovorí ako o dramatickom seriáli. V skutočnosti mu však chýba klasický dramatický oblúk s expozíciou, kolíziou, krízou, peripetiemi a záverečnou katastrofou. Nemožno pri ňom hovoriť ani o oslobozujúcej katarzii po skončení jednotlivých časti, skôr tu ostávajú otvorené problémy a rozpory, ktorých vyriešenie môže poslucháč očakávať v nasledujúcich pokračovaniach. Dovtedy má možnosť o nich rozmyšľať a sám sa vziať do úlohy riešiteľa. Na rozdiel od drámy seriál nemá, ba ani nemôže mať dajaký ústredný vážny konflikt, lebo

za pol hodiny by sa sotva vyriešil. Charakterysty postáv musia byť ustálené, nemôžu sa meniť z týždňa na týždeň, pretože poslucháč by sa v nich napokon nevyznal.

Slovenský rozhlasový teoretik Rudolf Lesňák sa vo svojej knižke *Umenie živého slova* (Veda, Bratislava 1980, s. 211–213) dotýka aj niektorých otázok rozhlasového seriálu. Na základe vlastného bádania a v súlade so zahraničnou literatúrou stotožňuje rozhlasový seriál s románom. Citujeme: „Tak ako v rozhlase našli svoje uplatnenie takmer všetky typy literárnych útvarov (poviedka, črta, reportáž, fejtón a ľ.). ani román neostal rozhlasu cudzí. Je však prirodzené, že kompozícia a rozsah románu nedovolia mu uplatniť sa v rozhlase v celku a v tvari podobnom knižnému, ale iba po častiach, na pokračovanie. Na základe doterajšieho vývoja tohto rozhlasového útvaru možno o rozhlasovom románe čiže seriáli hovoriť ako o cykle epických príbehov, najčastejšie zo života jednej rodiny, ktorého hlavným zameraním je prostredníctvom stálych umelecky zovšeobecnených postáv zainteresovať poslucháča o aktuálne problémy, najmä etické. Tento zámer — spolu s neuzávretosťou jednotlivých častí — vyvoláva vonkajší aj vnútorný kontakt s poslucháčom, ktorý sa stáva akoby spolutvorcom cyklu, a tento mimoumelecký aspekt zdrojom osobitného účinku rozhlasového románu či seriálu. Jednotlivé príbehy sa rozhlasovo realizujú spôsobom dramatizovaného, hraného scénického prejavu postáv v konkrétnych životných akciách a situáciach. Dejové napätie a dramatickost sa prejavujú skôr v celom cykli ako v jednotlivých častiach. Za charakteristické znaky tohto žánru sa pokladajú aktuálnosť, cyklickosť, časová postupnosť, návratnosť, viazanosť na jedno prostredie a predovšetkým vývojovosť, resp. premenlivosť, ktorá sa dokonca pokladá za jediný trvály prvok rozhlasového románu.“

Otázku žánrového zaradenia rozhlasového seriálu charakterizoval na seminári o dlhodobých rozhlasových seriáloch v r. 1975 jeden zo zakladateľov a terajší hlavný redaktor Bielikovcov E. Benčík takto: „Bielikovci nemali byť a nie sú rozhlasovou hrou, ani malou rozhlasovou hrou, hoci využívajú mnohé prednosti tohto žánru. Nemali byť a nie sú ani umeleckou reportážou, rozhlasovou črtou alebo dramatickým románom na pokračovanie. Nepatria k publicistickým žánrom, hoci využívajú niektoré ich prvky a postupy, napr. aktualizačné momenty, postoje k problémom a iné. Od rozhlasovej hry sa okrem iného odlišujú menším nábojom dramaticnosti a dramatickej konfliktovosti, inou vnútornou dimenziou postáv, odlišným charakterom vzájomných vzťahov, väčším akcentom na priame výchovné pôsobenie na poslucháča a formovanie jeho názorov i niektorými publicistickými črtami. Od publicistiky sa zasa odlišujú väčšou umeleckou náročnosťou, emotívnym účinkom i dramatickou konfliktovosťou. Tých odlišností je,

pravdaže, viac. Podľa môjho názoru rozhlasový seriál tohto druhu je samostatným, svojbytným a autentickým umelecko-publicistickým žánrom so svojskými a sebe vlastnými zákonitosťami.“

Pri koncipovaní dlhodobého seriálu *Čo nového, Bielikovci?* jeho tvorcом išlo o zobrazenie istého modelu socialistického typu rodiny, socialistického životného štýlu, o to, ako treba na základe vzájomnej úcty a lásky upevňovať rodinné vzťahy, ako ustaľovať nové rodinné tradície. Mali na zreteli aj to, aby tento seriál bol napriek dramatickým konfliktom a neľahkým problémom, ktoré sa usiluje riešiť, naplnený optimizmom a vnášal medzi poslucháčov pocit istoty a radostného uspokojenia z dobre vykonanej práce, vieru v ľudí a v život, presvedčenie, že sa vyplatí žiť statočne a užitočne v prospech svojej rodiny, obce, závodu, družstva a celej spoločnosti. Pamäタali aj na aktivizovanie vzťahu poslucháčov k spoločensko-politickej udalostiam a na ich podnietenie aktívne sa zúčastniť na riešení problémov našej spoločnosti. Bielikovská rodina má byť akýmsi umeleckým zrkadlom našej rozvíjajúcej sa spoločnosti, rodinou, ktorej by poslucháči držali palce a túžili stotožniť sa s jej členmi.

Kmeňovými postavami seriálu sú manželia Bielikovci so svojimi troma synmi — Michalom, Milanom a Dušanom. Dej je situovaný do malokarpatského mestečka Kamenice nedaleko Bratislavы. Dlhodobý seriál sa dakedy prirovnáva aj k rieke, ktorá ustavične plynne, naráža na prekážky, zdoláva ich, pokračuje ďalej a cestou príberá do svojho koryta nové prítoky. Aj život bielikovskej rodiny je so svojimi drobnými aj väčšími problémami v neprestajnom pohybe, pribúdajú jej ako prítoky noví členovia — nevesty so svojím príbuzenstvom, vnúčatá, priatelia, spolupracovníci. Bielikovci nežijú izolované, ale v živom kontakte so spoločnosťou mestečka a nie sú im, pravdaže, ľahostajné ani celospoločenské otázky.

V seriáli sa ako v románe utvárajú samostatné dejové línie, do ktorých pribúdajú noví ľudia, no všetky majú jeden ústredný bod; opierajú sa oň a zrkadlí sa v ňom všetko, čo sa naokolo deje, a to sú Bielikovci. Udržať — obrazne povedané — na uzde osudy a konanie takmer 200 postáv nemožno nechať len na vôľu autorov. Aby bolo možné zachovať jednotu deja, miesta a charakterov, vypracúva sa každý rok podrobňa synopsa (prehľad), ktorá obsahuje dejotvornú líniu, životopisy postáv, ideovopolitické zameranie, opis prostredia, charakteristiky protagonistov, kalendár, kde sú zachytené nielen dátá narodenia a menín, ale aj dátumy sobáša jednotlivých osôb a dátumy všetkých významných udalostí odohrávajúcich sa v Kamenici, ďalej obsahuje zázemie postáv a ich osobnú problematiku, menný zoznam všetkých osôb, ktoré v seriáli už vystupovali, aj s ich pracovným a spoločenským zaradením, zoznam najfrekventovanejších

postáv v danom roku, rámcovú náplň pokračovaní a podklady pre ne. Vymedzenie obsahu jednotlivých častí je však iba pomocné: nemá autorom zväzovať ich tvorivú fantáziu, skôr pomôcť orientovať sa v problematike, postavách a v prostredí. Okrem toho je v synopse zahrnutá aj odborná literatúra k časťam spracúvajúcim odbornú tematiku. Len pridržanie sa synoptického materiálu zabezpečuje nadväznosť pokračovaní a plánovité rozvíjanie deja.

Hoci sme citovali výpoveď s. Benčíka, že „seriál nie je rozhlasovou hrou, ani malou rozhlasovou hrou“, predsa len sa realizuje ako rozhlasová hra — vo forme dialógov, resp. monológov, iba slovom. Nemá totiž možnosť využívať mimojazykové prostriedky, ako je scéna, kostýmy, hercov zjav spojený s gestikuláciou, mimikou, pohybom na jásvisku, svetelné efekty a pod. Je pravda, že vymenované zložky priaznivo vplývajú na diváka pri sledovaní javiskovej hry, nemožno však povedať, že by rozhlasová hra bola v dôsledku ich absencie chudobnejším žánrom. Ponúka sice iba slovo a zvukové prostriedky — hudbu, šumy — na podfarbenie situácie, no práve sila slova osloboodená od vizuálneho kontextu, možnosť intímnej koncentrácie poslucháča poskytuje neobmedzený rozlet fantázie a predstavivosti. Pomocou slova utvára sa v rozhlasovej hre obraz či presnejšie jazykový portrét konajúcich postáv. Pod pojmom *jazykový portrét* treba rozumieť čiastočné charakterizovanie postavy spôsobom, akým sa jazykovo prejavuje, pričom sa berie zreteľ na vek, povolanie, vzdelanie, charakter, spôsob života, životné skúsenosti, prostredie, situáciu, sociálny pôvod, náladu, vôľové vlastnosti, humor atď. Výberom herca, zafarbením jeho hlasu, individuálnym spôsobom prejavu, nárečovými osobitostami, ustáleným používaním daktoričkých zvratov, melódiou, prízvukom, tempom reči, pauzami, intonáciou sa zobrazovaná postava už sama vyhraňuje a charakterizuje. Vďaka hlasovému zafarbeniu a spôsobu intonácie akoby sa mimika stávala počuteľnou (kompenzovala sa prvkami zvukovej realizácie).

Východiskový text každej časti je dielom jedinej osoby — autora; na konečnú podobu vysielania však nemalý vplyv majú aj režiséri, majstri zvuku a interpreti. Všetci títo spolutvorcovia môžu uplatniť svoju umeleckú jedinečnosť — niekedy aj v čiastočnom rozpore s autorským textom — v priaznivom zmysle, no povrchným alebo rutinérskym spôsobom i naopak. Optimálny výsledok je vždy odzrkadlením vzájomného spojenia sôl tvorcov aj spolutvorcov. Podrobnejšie o jazyku rozhlasového seriálu *Čo nového, Bielikovci?* budeme hovoriť v ďalšom príspevku.

*Jazykovedný ústav Žudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Hlásky a písmená h a g

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Hlásky *h* a *g* sú v slovenčine blízke nielen tým, že hláska *h* vznikla z hlásky *g* (tak ako v češtine, ukrajincine a hornej lužickej srbčine, porov. slov. *noha* a rus., bielorus., pol. a v juž. slovan. jazykoch *noga*), ale aj tým, že sa napr. pri odvodzovaní s obidvoma strieda spoluhláska ž: *kniha* — *knižný*, *Kongo* — *konžský*, obidve sú znelé, obe sa tvoria blízko seba, t. j. v zadných častiach ústnej dutiny na mäkkom zadnom podnebí, resp. v hrtane (*h*). Písmená *h* a *g* sa zasa aj v tom zhodujú, že obidve majú v cudzích slovách rozličnú platnosť a bohatu sa využívajú v tzv. zložkách. Všimneme si tieto hlásky a písmená v domácich slovách, no predovšetkým ich využitie v slovách cudzieho pôvodu a cudzích vlastných menách.

1. Hláska *h* má neznelú paralelu v hláske *ch*. Ich rozdielnosť najlepšie vynikne pri porovnaní dvojíc s odlišným písaním a významom: *hudobný* — *chudobný*, *hodiť* — *chodiť*. V niektorých nárečiach je namiesto tejto dvojice iba znelé *h* (napr. v niektorých oblastiach Spiša nepoznajú hlásku *ch*). Miestami na južnom, no i na strednom Slovensku (napr. v stred. Liptove) je zasa *h* neznelou spoluhláskou. Neznelosť hlásky *h* sa výrazne prejavuje v skupine so znelou spoluhláskou, ktorá sa pred týmto *h* vyslovuje neznelo, lebo sa spodobuje. Príslušníci takýchto nárečí pri nepozornej výslovnosti aj v spisovných prejavoch hovoria napr. *roshlas*, *shoda*, *pothradie* namiesto správneho *rozhlas*, *zhoda*, *podhradie*. Takáto nesprávna výslovnosť je vo verejných prejavoch veľmi nápadná a pôsobí cudzo.

2. V niektorých cudzích slovách sa *h* nevyslovuje. Napr. v slovách francúzskeho pôvodu a vo francúzskych vlastných menách: *hugenot* [ügenot], *Hugo* [ügo], *Hector* [ektor] *Berlioz*, *Duhamel* [düamel], *Honoré* [onoré] *de Balzac*, *Proudhon* [prúdon]. Nevyslovuje sa ani v španielskych menách: *Herrera* [erera], *Hortelano* [or-], *Hernández* [er-]. V slovách anglického pôvodu sa nevyslovuje po spoluhláske *w*: *whig* [vig] „člen strany v britskom parlamente“, *whisky* [viski], novšie písané aj *viska* (Ivanová-Šalingová, 1979, tu ide už aj o morfológickú adaptáciu), *whisker* [vis-] „druh monokryštálu“, *whist* [vist i uist] „kartová hra“. Pred samohláskou sa *h* v anglických menách vyslovuje: *Hume* [hjum], *Huxley* [haksli], *Hood* [húd]. V slovách latinského a starogréckeho pôvodu sa *h* vyslovuje: *doctor honoris causa* [doktor honóris kauzá, neopráv. onóris] *ad hoc* [ad hók], *Helada*. V novej gréctine sa *h* nevyslovuje.

3. Písmenom *h* sa označuje prídychová výslovnosť spoluhlások v slovách starogréckeho, indického a iného, najmä orientálneho pô-

vodu a vo vlastných menách. Napr. *sandhi*, *khaki*, nov. i *kakti*, *Gandhi*, *Rabindránat Thákur*, *Thajsko*, *Ghana*, *Mahábharata*. V slovách starogréckeho pôvodu sa v súčasnosti od písania *h* v takejto funkcií upúšťa, pretože sa nevyslovuje. Napr. namiesto staršieho *rhytón* „nádoba na víno v tvaru rohu“, *Rhodos* sa píše *rytón* (Ivanová-Šalingová), *Rodos*.

Pevnejšie sa drží písmeno *h* v skupine *th*. Napr. v Malej encyklopédii spisovateľov sveta (1978) sa píšu mená gréckych spisovateľov takto: *Thukyrides*, *Theokritos*, *Theofrastos*, *Theognis*, *Démosthenés*, hoci v praxi prevláda písanie bez *h*: *Tukyrides*, *Teokritos*, *Teofrastos*, *Teognis*, *Demosténes*. Takéto písanie je v zhode so súčasnou výslovnosťou. Zložka *th* sa píše v menách ako *Zakynthos*, *Kythira* (stgr. *Kythéra*, resp. *Kytéra*), ale v názve *Atény* sa *h* vynecháva, lebo táto zdomácnená podoba je zaužívaná.

V prevzatých všeobecných názvoch skupina *th* predstavuje vo viačerých prípadoch zložku, ktorá sa číta ako *t*: *maccarthizmus* [mek-kart-], *Thomasova múčka*, *rutherfordium* „chemický prvok“, *witherit* „druh nerastu“ (v týchto názvoch sa zachováva pravopis so zložkou *th*, lebo ide o názvy odvodené od vlastných mien), pri niektorých sa prejavuje výslovnosť aj v pravopise: *maltuzián*, *maltuziánsky*. V iných prípadoch sú to dve hlásky stojace na hranici slov a morfém: *wertheimka* [-hajm-] alebo *h* predstavuje prídychovú hlásku: *apartheid*. V názve *masthelkóza* „druh vredu“ (u Ivanovej-Šalingovej sa neoznačuje výslovnosť, predpokladá sa prídychová výslovnosť) je náležitá jednoduchá výslovnosť [mastelkóza].

V nemeckých a iných germánskych menách spojenie *th* predstavuje tradičnú zložku na označenie hlásky *t*: *Luther*, *Gotha*, *Beethoven*, *Munthe*. Aj v niektorých u nás používaných priezviskách a rodnych menách písaných cudzím pravopisom sa vyskytuje zložka *th* označujúca hlásku *t*: *Zgúth*, *Guoth*, *Horváth*, *Theo Florin*, *Bernáth*, *Márothy*, *Thurzo*, *Bartha*, *Kohúth*, *Rúth*, nov. iba *Rút*. Uplatnil sa tu iste vzor mien typu *Mikszáth*, *Karinthy*, *Kossuth*, *Tóth*, ktoré sa vyskytujú v maďarčine.

Spojenie *th* v anglických menách sa v slovenskom kontexte číta na konci slova ako *t* alebo ako *s*: *Smith*; *Goldsmith*, *Wordsworth*, *Macbeth*, na začiatku a uprostred slova sa číta ako *t*: *Thomas*, *Thackeray* [tekri, zriedka i sekri], *Galsworthy*, *Arthur*.

4. Písmeno *h* má funkciu označovať predchádzajúcu dlhú slabiku v slovách nemeckého pôvodu a v nemeckých vlastných menách. Napr. *föhn*, *ohm*, *wehrmacht*, *Dehmel*, *Dürring*, *Uhland*, *Brahms*, *Mahler*, *Ruhr*.

5. Spolu s písmenom *g* tvorí graféma *gh* zložku *gh*, v ktorej sa *h* nevyslovuje. Napr. vo všeobecnom názve *ghibellini* [gi-] „prívrženci

cisárskej moci v 12.—13. stor.“, v nemeckých a anglických menách: *Seghersová, Angh.* V slovách zakončených na *ght*, ktoré sú anglického pôvodu, a v takto zakončených anglických menách sa skupina *gh* nevyslovuje: *copyright* [kopírajt] „právo uverejňovať“, *deadfeight* [dedfejt] „druh lodného poplatku“, *Wright* [rajt].

Zložka *gh* sa vyskytuje aj v niektorých u nás používaných priezviskách písaných cudzím pravopisom a číta sa ako *g*: *Országh, Balogh, Balgha, Szontágh*.

6. Písmeno *h* je súčasťou zložky *ph*, ktorou sa označuje hláska *f* v menách západoeurópskeho pôvodu, napr. *Christopher*. Takto sa píšu aj niektoré orientálne názvy, napr. *Haiphong*. V menách novogréckeho pôvodu sa píše *f*: *Morfu*, nie *Morphou*, ako sa uvádzajú v Malom atlase sveta (1960, mapa 29 a). Niekoľko *h* v takomto spojení označuje prídychovú výslovnosť: *Phnompenh* (porov. Palkovič, 1980 a). Vo všeobecných názvoch sa *ph* zachováva v slovách *philipsit* [fi-] „druh nerastu“ (podľa vlastného mena).

7. Graféma *h* môže byť súčasťou zložky *nh*, ktorou sa označuje hláska *ñ* v portugalských a iných, najmä orientálnych menách: *Cunhal* [kuňal], *Minho* [miňu, názov rieky], *Carinhanha* [korinha — mesto v Brazílii], *Phnompenh* [-eň].

8. Istú pravopisnú funkciu má písmeno *h* v slovách talianskeho a rumunského pôvodu a v talianskych a rumunských vlastných menách. V spojení *gh* a *ch* graféma *h* naznačuje, že písmeno *g* a *c* sa vyslovuje ako *g* a *k* (inak sa pred samohláskou *e*, *i* vyslovuje ako *dž* a *č*). Napr. *Respighi*, *Alighieri*, *Georghe* [george], ale *George* [džordž], *Chiasso* [ki-], *macchia* [makkia] „krovité porasty“, (porov. aj Palkovič 1980 b).

9. Písmeno *h* sa vyskytuje aj v rozličných iných zložkách, napr. *ch*, *sh*, *sch* a pod. (porov. Palkovič, 1980 b).

10. Hláska *g* býva v slovenčine prevažne v cudzích slovách. V domácich slovách sa vyskytuje napr. v type *gágať* a podobných slovách onomatopoického pôvodu, v skupine *zg* ako *rázga*, v prevzatých slovách za cudzie *k*: *agát*, *gavalier*, *plagát*, *grajciar*, *gavalec*, *guľa*, *gbel*, a v iných slovách cudzieho pôvodu: *guma*, *gilotína*, *gorila*, *glukóza*, *gombík* a ďalšie. Vo výslovnosti (po spodobovaní) sa vyskytuje, pravda, častejšie, ale v písme je tu *k*.

11. V slovách cudzieho pôvodu a v cudzích vlastných menách má graféma *g* pred samohláskami *e*, *i* platnosť rozličných hlások, napr. ž vo francúzštine: *courtage* [kurtáž] „odmena za sprostredkovanie obchodu“, *Mister Scrouge* [skrúž], hlásky *dž* v taliančine a rumunčine: *Ambrogini* [-dži-], *Lago Maggiore* [madžó-] hlásky *dž* v niektorých slovách v angličtine: *cottage* [kotidž] „druh vily“, *gibbsit* [dži-]

„druh nerastu“, hlásky *ch* v španielčine *Angel* [-chel], *Gilabert* [chi-]. (Bližšie o tom porov. Palkovič, 1981).

12. V spojení *gn* má graféma *g* pravopisnú funkciu, lebo naznačuje mäkkú výslovnosť *a* ako *ň* v slovách francúzskeho a talianskeho pôvodu a vo francúzskych a talianskych vlastných menách. Napr. *au-rignacién* [óriňasién] „geologické obdobie“, *Monignola* [-ňo-], *Mas-cagni* [-kaňi]. (Bližšie o tom Palkovič, 1980 c.).

13. Aj v maďarských menách sa písmeno *g* uplatňuje v zložke *gy*, ktorá sa číta ako *d'*: *Nagy* [naď], *Györ* [d'ör], zjednodušene aj *dér*, *Gyöngyös* [döndöš], zjednodušene aj *dend'eš*.

14. V spojení *gu* označuje hlásku *g*, ak nasleduje samohláska *e*, *i* (naznačuje, že výslovnosť *g* sa nemení). Tak je to v španielčine: *Guevara* [ge-], *Guillén* [gijén], *Miguel* [-gel], *Rodriguez* [-gez].

15. Písmeno *g* je súčasťou zložky *dg*, ktorou sa v anglických vlastných menách označuje hláiska *dž*: *Cambridge* [kembridž], *Aldridge* [óldridž], *Coleridge* [kólridž], *Lodge* [lodž], *Brackenridge* [breknridž].

16. V slovách talianskeho pôvodu a v talianskych vlastných menách sa uplatňuje graféma *g* v zložke *gl*, ktorá má platnosť hlásky *l*. Napr. *passacaglia* [pasakaļa], *gagliarda* [gaļja-] obe „druh tanca“, *Cagliari* [kaļja-], *Boragli* [-li], *Coriogiana* [korioļja-], *Fenoglio* [-noljo], *Gigliola* [džiliō-], *Pampiglione* [-piljo-], *Gigli* [džili], *Tigliatti* [to-ļja-]. Výslovnosť typu (*tigliati*) je nespisovná. Talianskeho pôvodu je aj u nás sa vyskytujúce priezvisko *Castiglione* [kastiļjo-].

17. Záver. Pri spoluhláske *g* sa v slovenčine vo výslovnosti nevyskytujú nijaké problémy, no pri spoluhláske *h* sú isté diferencie. Nespisovná je neznáma výslovnosť *h*, ktorá sa prejavuje v spoluhláskových spojeniach typu *roshlas* (správ. *rozhlas*).

Viac problémov je pri čítaní cudzích slov so spoluhláskami *h* a *g*. Písmeno *h* sa jednak nečíta samo alebo v spojení *gh*, *th* (v niektorých západoeurópskych jazykoch), jednak sa číta ako v slovenčine (v antických jazykoch) alebo označuje prídychovú hlásku, niekedy dlhú slabiku (v nemčine). Tieto písmená môžu byť súčasťou zložiek, napr. *ph* [f] — v západoeurópskych jazykoch, *dg* [dž] — v angličtine. Môžu sa nimi označovať rôzne mäkké spoluhlásky, napr. *ň* zložkou *nh* v portugalčine, zložkou *gn* v taliančine a francúzštine, mäkké *l* zložkou *gl* v taliančine, mäkké *d'* zložkou *gy* v maďarčine. Graféma *g* sa číta rozlične v závislosti od nasledujúceho písmena. Pred samohláskovými literami *e*, *i* sa číta ako *ž* vo francúzštine, ako *dž* v taliančine a i., ako *ch* v španielčine, pred *u* ako *g* vo francúzštine a španielčine. Pred spoluhláskovou literou *h* sa číta ako *g* v taliančine a rumunčine. V slovách z latinčiny a starej gréctiny sa písmená *g* a *h* čítajú samy i v spojení s nasledujúcimi písmenami tak ako v slo-

venčine, to jest ako *g* a *h*. Aj pri čítaní slov so spoluďláskami *h* a *g* treba upozorniť na zásadu, že nemožno prenášať jeden výslovnostný model zo známeho cudzieho jazyka na cudzie slová z rozličných jazykov.

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

LITERATÚRA

- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov A/Z. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1979. 944 s.
- Malý atlas sveta. Red. J. Paulov. 1. slov. príručné vydanie. Praha, Ústredná správa geodézie a kartografie 1960.
- PALKOVIČ, K. (1980 a): Výslovnosť a písanie mena Sapfo a zložka ph. Kultúra slova, 14, 1980, s. 85—86.
- PALKOVIČ, K. (1980 b): O zložkách ch, sch, sh a i. v cudzích a prevzatých slováčach. Kultúra slova, 14, 1980, s. 303 — 307.
- PALKOVIČ, K. (1980 c): Výslovnosť zložky gn v prevzatých slováčach. Kultúra slova, 14, 1980, s. 244—245.
- PALKOVIČ, K.: Výslovnosť slova girlanda a zložky gi a ge. Kultúra slova, 15, 1981, s. 22—24.

Starostlivosť o jazykovú kultúru v časopise Russkaja reč

VIKTÓRIA DOROTJAKOVÁ

V rovnej socialistickej spoločnosti je spisovný jazyk najdôležitejším prostriedkom celospoločenskej komunikácie, používa sa vo všetkých oblastiach spoločenského života, slúži celej spoločnosti. Význam spisovného jazyka pre spoločnosť rastie a rastie aj význam jeho neprestajného kultivovania. Praktická výchovná práca na zvyšovaní kultúry rečového prejavu, na zvyšovaní úrovne rečovej komunikácie zo strany používateľov jazyka nadobúda čoraz väčší význam. Dobrým pomocníkom pri jazykovej výchove používateľov ruského jazyka je už pätnásť rokov časopis *Russkaja reč*, orgán Ústavu ruského jazyka Akadémie vied ZSSR, ktorý sa zameriava na praktickú výchovnú prácu v oblasti jazykovej kultúry.

V šiestich číslach pätnásťročného ročníka na vyše 900 stranách *Russkaja reč* prináša okolo dvesto štúdií a článkov. Pokúsime sa o stručný prierez vlaňajším ročníkom.

Koncepcia časopisu sa za pätnásť rokov osvedčila, nezmenila sa ani štruktúra, ibaže k stálym rubrikám *Jazyk uměleckej literatúry*,

Kultúra reči, Ruskí jazykovedci, Z dejín slov a výrazov a i. pribúdajú podľa potreby ďalšie.

V rubrike *Kultúra reči* nás zaujal príspevok V. P. Danilenko-vej a L. I. Skvorcova *Terminológia a norma*. Autori v ňom upozorňujú na to, že v súčasnosti sa terminológia stáva aktívnym rozširovateľom mnohých tendencií v rozvoji lexiky a slovotvorby. Terminológia sa tvorí na základe konkrétneho jazyka, podmienky vzniku termínov sú však iné ako podmienky vzniku bežných slov. Termíny zodpovedajú pojmovému systému vied, ktorým slúžia. Špecifickosť terminológie je v tom, že na jednej strane je samostatným funkčným subsystémom spisovného jazyka a na druhej strane fénoménom, ktorý závisí od rozvoja vedy. Závislosť vedeckej terminológie od rozvoja konkrétnej vedy a skutočnosť, že základné funkcie splňajú termíny vo sfére odborného styku, komplikujú normalizáciu terminológie z teoretického i praktického hľadiska. Vedecký prístup k normalizácii terminológie predpokladá teoretické spracovanie týchto otázok, ako je miesto terminológie v štruktúre súčasnej ruštiny, podstata termínov ako znakov pre špeciálne pojmy a i.

Danilenková a Skvorcov zavádzajú pojem *odborný variant normy*; používajú ho v dvoch prípadoch: 1. Keď sa v spisovnom jazyku a odbornom jazyku vyskytujú variantné prostriedky (slovotvorné, morfológické, pravopisné, hláskoslovné) na vyjadrenie toho istého pojmu alebo tej istej skutočnosti. Napr. v odbornej terminológii sú bežné tvary množného čísla substantív mužského rodu s prízvučnou koncovkou *-á* (*fakelá, privodá, profilá, cirkulá* ap.), ktoré sú v neodbornom štýle nezvyčajné. Tieto tvary autori nekvalifikujú ako odchýlky od normy, ale ako javy odbornej reči, resp. hovorenej reči odborníkov. 2. Keď je potrebné vyjadriť odborné pojmy prostriedkami, ktoré nie sú pre spisovný jazyk typické. Sem patria napr. termíny tvorené pomocou symbolov (*α-časticy, π^o-mezony* ap.).

Autori uplatňujú funkčný prístup k terminológii a zdôrazňujú, že pre odbornú terminológiu je charakteristické využívanie jazykového systému a výber jazykových prostriedkov podľa troch základných kritérií: podľa aktuálnosti, účelnosti a analógie.

V tej istej rubrike sa v obsažnom príspevku *Norma spisovnej ruštiny v jej historickom vývinе* R. I. Avanessov zaobera historickým vývinom ruskej spisovnej výslovnosti. Výslovnostná norma súčasnej spisovnej ruštiny sa utvárala už v prvej polovici XVII. storočia, zo začiatku ako norma moskovského nárečia, postupne v súvislosti s rozvojom ruštiny nadobúdala charakter celonárodnnej normy. Celonárodnou normou sa stala moskovská výslovnosť koncom XIX. storočia. Sama moskovská výslovnosť sa v priebehu dejín vyzývala, strácala črtu archaickosti, prevzala niektoré prvky petrohradskej výslovnosti.

Po Veľkej októbrevej socialistickej revolúcii sa ruština stala do rozumievacím jazykom medzi národmi ZSSR, čo samozrejme ovplyvnilo aj výslovnosť. Autor hovorí, že ruská spisovná výslovnosť vznikla počas dlhého historického vývinu, neprekonala však podstatné zmeny, aj keď sa z nej isté osobitosti stratili a nahradili ich iné. Ustálený systém výslovnosti sa v základných črtách zachoval a kultivuje sa dosiaľ na scéne, v rozhlase, televízii a v škole.

Jazykovej stránke umeleckej tvorby ruských klasikov i súčasných spisovateľov a básnikov poskytuje veľký priestor rubrika *Jazyk krásnej literatúry*. Všetky príspevky, či už rozoberajú jednotlivé diela alebo celú tvorbu niektorého spisovateľa, v súlade s celkovým zamerním časopisu zdôrazňujú úlohu jazykových prostriedkov, dôležitosť jazyka v umeleckej literatúre. Z početných príspevkov vyberáme príspevok *Čarodejník slova*, v ktorom Z. K. Tarlanov ukazuje, ako majster slova a vynikajúci štylista N. S. Leskov odhalil takmer neobmedzené možnosti ruského slova, jeho krásu, silu a pružnosť. Leskov prispel aj k demokratizácii ruštiny, do jazyka krásnej literatúry vnesol hovorové a ľudové prvky. N. P. Badajevová v článku *Majstrovstvo K. Simonova prozaika* píše o tom, ako Simonov využíva vettne konštrukcie hovorovej reči a tým dosahuje, že jeho dialóg pôsobí živo, bezprostredne a prirodzene. J. A. Belčíkov sa v príspevku *V. G. Belinskij a spisovná ruština* zaoberá významou úlohou Belinského v rozvíjaní spisovnej ruštiny, najmä publicistického štýlu.

Rubrika *Stránky z literatúry* prináša úryvky z diel ruských spisovateľov uvádzané stručným životopisom a charakteristikou tvorby a organicky dopĺňa predchádzajúcu rubriku.

V rubrike *Na pomoc propagandistovi* si treba všimnúť dva príspevky N. N. Kochteva. V prvom *Forma reči je jednoduchá, zrozumiťelná* sa autor zaoberá tým, aké je dôležité nielen to, aby lektor upútal pozornosť a udržal si záujem poslucháčov, ale aj to, aby dbal o kvalitu svojho rečového prejavu. Dobrý rečový prejav sa vyznačuje jednoduchosťou a prístupnosťou výkladu, každú myšlienku rozvíja logicky a postupne, berie do úvahy úroveň vedomostí poslucháčov. Hlavným nástrojom lektora je slovo, jeho reč musí byť jasná, presná a stručná, slová musí voliť premyslene.

V druhom príspevku *Hľadáme emocionálne slovo* Kochtev píše o tom, že presvedčivosť hovoreného slova je spätá nielen s jeho logickou, ale aj so psychologickou stránkou, t. j. s jeho emocionálnym účinkom na poslucháčov. K uvedomelému vnímaniu prejavu poslucháčmi prispieva emocionálno-expresívna lexika. Emocionálno-expresívne slová sú rozmanité, ich výber a použitie sú v každom konkrétnom prípade závislé od témy, času a okolností vystúpenia.

Kochtevove články dopĺňajú praktické cvičenia z danej tematiky a kľúč k cvičeniam.

Príspevok V. N. Sergejeva A. V. *Lunačarskij — rečník* hodnotí prínos Lunačarského k rozvoju sovietskeho rečníckeho umenia. Lunačarskij vedel, že úspech hovoreného prejavu závisí od kontaktu rečníka s poslucháčmi. Kontakt s poslucháčmi nadväzoval Lunačarskij rozličnými spôsobmi. Ako to robil a aké jazykové prostriedky pritom používal, ukazuje autor príspevku na materiáli Lunačarského prejavu na I. všeruskom zjazde o vzdelení r. 1918.

Russkaja reč venuje veľkú pozornosť jazyku a štýlu v masovokomunikačných prostriedkoch. V rubrike *Jazyk tlače* nás zaujal príspevok G. S. Šalimova v *Svet vyjadrený zábermi*, v ktorom autorka analyzuje jazyk laureáta Leninovej ceny, novinára Vasilija Peskova. Peskov, fotoreportér a spisovateľ, vníma svet predovšetkým ako fotograf, vidí ho ako jednotlivé fotografické zábery, čo sa prejavuje aj v jeho výbere jazykových prostriedkov. Charakteristické pre Peskova sú nominálne vety. Autorka na dostatočnom množstve príkladov ukazuje, aké výrazové možnosti poskytuje spisovateľovi a publicistovi používanie nominálnych viet.

Rubrika *Ruski jazykovedci* obsahuje články o živote a diele významných ruských a sovietskych jazykovedcov. V 3. čísle prináša táto rubrika správu o rozšírenom zasadnutí vedeckej rady Ústavu ruského jazyka AV ZSSR venovanom 80. výročiu narodenia významného lexikografa a lexikológa S. I. Ožegova. V podrobnom referáte vedúci oddelenia jazykovej kultúry L. I. Skvorcov zhodnotil význam Ožegovovho životného diela. Okrem teoretickej a praktickej lexikografie sa Ožegov zaujímal aj o otázky frazeológie, jazykovej kultúry, štýlistiky a dejín spisovnej ruštiny.

Tvorcovi prvého výkladového slovníka ruského jazyka V. I. Daťovi je venovaný pri príležitosti 180. výročia narodenia úvodný článok 6. čísla.

Dôležité miesto v časopise Russkaja reč zaujímajú popri odborných aj politické a svetonázorové otázky. V úvodníkoch väčšiny čísel nachádzame príspevky týkajúce sa významných politických udalostí, kultúrnych a vedeckých jubileí.

Úvodník 1. čísla je venovaný XXVI. zjazdu KSSZ. Riaditeľ Ústavu ruského jazyka Akadémie vied ZSSR F. P. Filin v článku *Na začiatku novej päťročnice* hodnotí prácu, ktorá sa vykonala v ústave v uplynulej päťročnici, a podáva stručnú charakteristiku výskumných úloh, ktoré čakajú pracovníkov ústavu v jedenástej päťročnici. I. F. Protčenkov v článku *Jazyk nerozborného bratstva* hovorí o úlohe ruského jazyka pri dorozumievaní medzi národmi ZSSR. Autor zdôrazňuje, že v ZSSR, prvom mnohonárodnom socialistickom štáte na

svete, neexistuje štátny jazyk násilne vnucovaný národom, ktoré v ňom žijú. V každom mnohonárodnom štáte je však nevyhnutné, aby sa niektorý z najrozvinutejších a najrozšírenejších jazykov stal spoločným dorozumievacím jazykom. Skutočnosť, že sa v ZSSR stala dorozumievacím jazykom ruština, bola podmienená jednak tým, že ruština je materinským jazykom vyše polovice obyvateľov, jednak historickou tradíciou a úlohou, ktorú mala ruská veda a kultúra pri rozvíjani národných kultúr mnohých národov ZSSR.

K XXVI. zjazdu KSSZ sa vracia Russkaja reč v 4. čísle. Článok *Nové horizonty sovietskej vedy* je tvorivou aplikáciou záverov zjazdu na jazykovedu a na prácu jazykovedných ústavov AV ZSSR a zväzových republík.

M. A. Galmanovová v príspevku *Z tribúny zjazdu spisovateľov* podrobne referuje o siedmom zjazde sovietskych spisovateľov. Zdôrazňuje sa v ňom, že mnohí predstavitelia neruských národov poukázali vo svojich prejavoch na nezastupiteľnú úlohu ruštiny pri poznávaní kultúrnych hodnôt iných národov a na druhej strane sa kultúrne hodnoty mnohých národov ZSSR dostávajú do sveta prostredníctvom ruštiny.

110. výročiu narodenia V. I. Lenina sú venované príspevky v úvode 2. čísla; zameriavajú sa na skúmanie jazykových a štylistických prostriedkov, ktoré používal Lenin.

Casopis spestrujú rubriky *Z dejín slov a výrazov*, v ktorej sa osvetlujú významy, vznik a vývin konkrétnych slov a výrazov. Rubrika *Na mape vlasti* prináša pútavý materiál o názvoch a histórii ruských miest. Russkaja reč informuje svojich čitateľov o dejinách ruskej kultúry a písomníctva, o uplatňovaní ruštiny ako medzinárodného dorozumieievacieho prostriedku, o práci rusistov na celom svete, prináša recenzie nových jazykovedných publikácií, správy o sympóziach a konferenciach atď.

Funkciu jazykovej poradne jednak plní rubrika *Pošta „Ruskej reči“*, jednak rubrika *Čitateľ sa pýta*. Tematika článkov v prvej rubrike je bohatá a rôznorodá, autori príspevkov pútavým a zrozumiteľným spôsobom podrobne odpovedajú čitateľom zaujímajúcim sa o históriu slov, slovných spojení, o problémach jazyka beletrie, o otázkach kultúry písaného aj hovoreného slova. Rubrika *Čitateľ sa pýta* je koncipovaná ako stručné odpovede na otázky.

Casopis *Russkaja reč* si za pätnásť rokov svojho jestvovania získal veľký okruh čitateľov, stal sa účinným pomocníkom jazykovej výchovy a cieľavedome prispieva k zvýšeniu úrovne jazykovej kultúry používateľov ruského jazyka.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

ROZLIČNOSTI

Pri príležitosti, z príležitosti

O týchto predložkových spojeniach bol pred časom v našom časopise uverejnený príspevok M. Považaja (Kultúra slova, 9, 1975, s. 191). Autor v ňom na základe analýzy významu obidvoch predložiek, konkrétnie toho, že predložka *pri* vyjadruje v tomto spojení sprievodnú okolnosť, kym predložka *z* takýto význam nemá, a na základe materiálu z lexikálnej kartotéky Jazykovedného ústavu, kde sa vyskytovali doklady iba na predložkové spojenie *pri príležitosti*, došiel k záveru, že z dvojice spojení *pri príležitosti* a *z príležitosti* treba v spisovnej sločenčine urednostňovať spojenie *pri príležitosti*. Kedže sa obidve spojenia v súčasných textoch i v hovorenej reči vyskytujú a u niektorých používateľov jazyka sa niekedy stretávame s váhaním v tom, či ide o rovnocenné varianty, alebo či treba v spisovnej slovenčine jedno z nich uprednostňovať, vraciame sa k tomuto námetu.

Slovník slovenského jazyka, Česko-slovenský slovník (aj pripravovaný jednozväzkový slovník) hodnotia obidve spojenia podľa nášho názoru adekvátne ako variantné, rovnocenné jazykové prostriedky. Vysvetlenie a istú korektúru si vyžaduje úvaha o týchto spojeniach v našom časopise.

Hodnotenie obidvoch zložených predložkových výrazov *pri príležitosti, z príležitosti* ako rovnocenných variantných prostriedkov po dopierame tým, že tieto spojenia poskytujú používateľovi možnosť výberu vtedy, keď to spájateľnosť s inými slovami, distribúcia v kontexte umožňujú. Keď spojenia *pri príležitosti, z príležitosti* fungujú ako zložené predložkové výrazy, funguje každé ako významovo nerozčleniteľný (iba formálne členený, zložený) celok. Sú rovnocennými výrazovými variantmi, lebo ich významová platnosť je rovnaká. Napr. *V librese Domu ČSSP bola pri príležitosti nadchádzajúceho 61. výročia Veľkého októbra milá slávnosť* (Večerník). *V librese Domu ČSSP bola z príležitosti nadchádzajúceho 61. výročia Veľkého októbra milá slávnosť*. Ak má spojenie *pri príležitosti* iné kontextové (distribučné) postavenie, t. j. vystupuje nie ako zložený predložkový výraz, ale ako voľné spojenie predložky s podstatným menom (o takomto postavení sa jednoduchým lingvistickým experimentom presvedčíme tým, že spojenie predložky a substantíva môžeme „rozbiť“ tak, že substantívum rozvijeme nejakým prívlastkom), zistíme, že vtedy spravidla nemôžeme predložky *pri* a *z* voľne zamieňať, lebo každá si zachová svoj vlastný význam. Napríklad: *Kataríne, tej sople (!), dám výpoved' pri prvej príležitosti*. (Večerník) **Kataríne, tej sopli, dám výpoved' z prvej príležitosti*. Vo voľných spojeniach typu *pri prvej*

príležitosti, pri najbližej príležitosti si predložka *pri* zachováva samostatný význam, netvorí jeden nerozložiteľný významový celok so slovom *príležitosť*, ako to bolo v zloženom predložkovom výraze *pri príležitosti*, a preto v takomto postavení nie je variantne zameniteľná s predložkou *z*. V tom, že predložka *pri* vyjadruje aj sprievodnú okolnosť, kym predložka *z* takéto význam nemá, videl M. Považaj dôvod na to, že predložka *z* je vo vete *Pri (z) príležitosti 30. výročia oslobodenia Československa Sovietskou armádou* použitá nevhodne. Takúto argumentáciu treba podla nášho názoru korigovať preto, lebo významovú platnosť predložky *z* voľného spojenia predložky a istého substantívneho nie je adekvátnie prenášať na iné syntaktické spojenia, t. j. na také, kde predložka tvorí so substantívom významovo neoddeliteľný celok, ako je to v zložených predložkových výrazoch *pri príležitosti, z príležitosti*. Tu už predložkové komponenty *pri* a *z* nie sú významovo samostatné, ich protikladnosť je oslabená. Význam sprievodnej okolnosti má celá konštrukcia *pri (z) príležitosti (+ adjektívny výraz) + substantívum dohromady*.

Nemožnosť „rozbiti“ predložkové spojenie *z príležitosti* nejakým rozvíjacím výrazom, je dôkaz toho, že toto spojenie je petrifikované, že funguje ako jeden celok, zložený predložkový výraz. Dotváranie takýchto výrazových prostriedkov v súčasnej spisovnej slovenčine je živý, stále prebiehajúci proces. Najnovšie lexikografické diela tento proces odrážajú tým, že zavádzajú gramatickú charakteristiku typu *predl. výraz* (predložkový výraz — takto sa postupuje v pripravovanom jednozväzkovom slovníku) alebo *vo funkcií predl.*, porov. Česko-slovenský slovník, heslo *příležitost: při príležitosti, u příležitosti* (vo funkcii predl.) kniž. *pri príležitosti, z príležitosti*. Podobne sa postupuje aj pri predložkových výrazoch *v dôsledku, v mene, v závislosti od* atď.

Ešte poznámka k štýlistickej kvalifikácii predložkových výrazov *pri príležitosti, z príležitosti*. Dokladový materiál v slovníkovej kartotéke JÚLŠ (na predložkový výraz *pri príležitosti*), častý výskyt v publicistických textoch, aj úzus svedčia o tom, že spojenia *pri príležitosti, z príležitosti* sa používajú v takých komunikatívnych situáciách, keď je reč o rozličných výročiach slávnych udalostí, alebo pri slávnostných príležitostiach, akými sú významné životné jubileá jednotlivcov ap. Z toho vyplýva istá nadnesenosť, vyššia štýlová roviná a potom i možnosť posunu od neutrálnosti ku knižnosti. V Česko-slovenskom slovníku majú tieto predložkové výrazy kvalifikátor knižnosti. Takáto štýlistická platnosť vychádza najavo v situácii, keď hovoríme napr. o narodeninách alebo meninách nejakého jubilanta. V situácii, keď ide o slávnostné blahoželanie, slávostný prípitok ap., sú možné aj vhodné takéto spojenia: *Dovol, vásený kolega, aby*

*sme ti pri príležitosti (z príležitosti) tvojich 60-tych narodenín, odo-
vzdali túto pozornosť, aby sme ta v mene celého nášho kolektívu
pozdravili ap. V bežnej, neslávnostnej situácii zvyčajne nepoužívame
a ani nie sú adekvátne vyjadrenia typu pri príležitosti tvojich na-
rodenín, hovoríme iba jednoducho: napr. na tvoje narodeniny, meniny
ti dám tento darček. Štylisticky adekvátne sa hodnotia vyjadrenia
typu pri príležitosti (tvojich, jeho) narodenín aj v citovanej poznámke M. Považaja a už pred ním v poznámke G. Horáka (Slovenská
reč, 1965, s. 374—275).*

Klára Buzássyová

Slovo odmäk, jeho štruktúra a význam

Slovo *odmäk* má na prvý pohľad veľmi zreteľnú stavbu: k základu *mäk-*, ktorý súvisí s prídavným menom *mäkký* alebo skôr so slovesom *mäknúť*, je pripojená predpona *od-*. Takto utvorené slovo sa zaraduje do radu slov ako *odstup*, *odvar*, *odboj*. Pravda, významová súvislosť so slovesom *mäknúť* nie je taká zrejmá, ako je súvislosť so slovesom *stúpať*, *varíť*, *bojovať* v slovach *odstup*, *odvar*, *odboj*. Táto súvislosť je narušená tým, že sloveso *mäknúť* sa v súvislosti s počasím, resp. podnebím môže použiť iba ak obrazne.

Ak sa totiž *odmäk* chápe ako „oteplenie po mrazivom počasí a s ním súvisiace roztopenie snehu a ľadu“ (Slovník slovenského jazyka, 2. zv., s. 492), mohlo by sa sloveso *mäknúť* chápať len tak, že ide o „mäknutie“ podnebia v obraznom zmysle, teda tak, ako hovoríme o drsných, resp. tvrdých podnebných podmienkach.

Práve pre tieto nezreteleňné súvislosti so slovesom však možno slovo *odmäk* použiť len vtedy, keď ide o stav, prípadne dej týkajúci sa podnebia, klímy, a nie v súvislosti so snehom alebo ľadom. Preto sú bežné spojenia *jarný odmäk*, *náhly odmäk*, *prišiel*, *nastal odmäk*, no neprípustné sú spojenia *odmäk snehu* alebo *odmäk ľadu*. Sneh a ľad sa len topia, neodmäkajú.

Ján Horecký

Pravopis vlastných mien Skalnaté pleso a Zemplínska šírava

V Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 39) sa v poučkách o písaní veľkých písmen konštatuje, že názvy vodstiev (oceánov, morí, zálivov, riek, potokov a pod.) píšeme s veľkým začiatočným písmenom, napr.: *Atlantický oceán*, *Stredozemné more*, *Severné ľadové*

more, Golfský prúd, Suezský prieplav, Čertovo jazero, Labský vodopád, Čierny Váh, Žltá rieka, Divoká Orlica, Severná Dvina, Oravská priehrada. Pri názve jazera *Štrbské pleso* sa v zátvorke uvádza názov osady *Štrbské Pleso*.

Pod Lomnickým štítom (v Skalnatej doline) je jazero *Skalnaté pleso*. Pri rovnomennom plese je aj stanica na pozorovanie hviezd a skúmanie počasia, ako aj iných prírodných úkazov (observatórium), hotel, stanica lanovky a ī. Popri podobe názvu *Skalnaté pleso* (s malým *p*) sa v jazykovej praxi používa aj podoba *Skalnaté Plese* (s veľkým začiatočným písmenom v slove *pleso*), napr.: *Slúžia lyžiarom a turistom vo Vrátnnej doline, Jasnej, Čertovici, na Skalnatom Plese* (Práca, 8. 1. 1981, s. 6). — ... zo *Skalnatého Plesa* hľásili... (Práca, 9. 5. 1981, s. 2). — *Pohľad na observatórium Astronomického ústavu SAV na Skalnatom Plese.* — *Totiž tu, na Skalnatom Plese, slnko vychádza o dvadsať minút skôr* (Život, 21. 5. 1981, s. 16). — *Z pozorovaní na Skalnatom Plese* (Nedeľná Pravda, 3. 7. 1981, s. 10). — *Skalnaté Pleso* (Oblastný cestovný poriadok ČSD 1981—82, časť 3, s. 807).

V Malej encyklopédii zemepisu sveta (Bratislava, Obzor 1977, s. 469) sa uvádzajú ako samostatné heslá *Štrbské pleso* (jazero) a *Štrbské Plese* (osada). Na s. 434 sa ako samostatné heslo uvádza názov *Skalnaté pleso* (jazero). Vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku III (Bratislava, Veda 1978) sa pri hesle *Vysoké Tatry* uvádza aj názov jazera *Skalnaté pleso* (s. 304), ale aj názov *Skalnaté Plese* (ako predpokladanej osady), napr.: *Observatórium Astronomického ústavu SAV na Skalnatom Plese.* — *Visutá lanovka v úseku Skalnaté Pleso — Lomnický štít* (s. 314). — *Pri Skalnatom Plese usmerňuje smer vetra rázsocha Lomnického štítu...* (s. 304).

Iný podobný problém predstavuje názov *Zemplínska šírava*. Pomenúva sa ním vodné dielo vybudované nedaleko Michaloviec v súvislosti s vodohospodárskymi úpravami Východoslovenskej nížiny. Zemplínska šírava v letných mesiacoch je strediskom vodných športov a rekreácie. V citovanej Malej encyklopédii zemepisu sveta (s. 545) sa ako samostatné heslo uvádza vlastné meno *Zemplínska šírava*. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II (Bratislava, Veda 1977) pri hesle Michalovce uvádza vlastné meno *Zemplínska šírava* (s malým *š* v slove *šírava*, s. 254) ale aj *Zemplínska Šírava* (s. 251, s veľkým *Š*). V dennej tlači sa veľmi často stretávame s podobami vlastného mena *Zemplínska Šírava* (s veľkým začiatočným písmenom v slove *šírava*), resp. so skrátenou podobou *Šírava*, napr.: ... na brehoch Zemplínskej Šíravy. — ... na brehoch Šíravy... — ... pre návštevníkov Šíravy... — ... vo vlnách Zemplínskej Šíravy... (Smena, 28. 7. 1981, s. 1 a 5.) — *Mnohí ju porovnávajú so Šíravou.* (Práca, 13. 8. 1981,

s. 4). — Napríklad pri Zemplínskej Šírave sme pôvodne predpokladali... (Práca, 15. 8. 1981, s. 5). — ...naša najväčšia vodná nádrž — Šírava. — Je Šírava bohatá na ryby? (Pravda, 22. 8. 1981, s. 3). — Jachtári na Šírave (Východoslovenské noviny, 9. 9. 1981, s. 6).

Z toho, čo sme uviedli, vidíme, že zapisovanie vlastných mien *Skalnaté pleso* a *Zemplínska šírava* spôsobuje v jazykovej praxi isté ťažkosti a že sa tu nerozlišuje medzi názvami vodných plôch a obývaných osád. Pravopisný rozdiel medzi takýmito typmi názvov je zreteľný. Ani najnovší Statistický lexikon obcí ČSSR, ktorý je záväzný v určovaní názvov osád a obcí, neobsahuje totiž názvy osád *Skalnaté Pleso* a *Zemplínska Šírava*. Okolo veľkej vodnej nádrže, ktorej názov je *Zemplínska šírava*, je sice už množstvo chát, stravovacích a ubytovacích zariadení, pláže, päť ťažiskových stredísk (Prímestská oblasť, Hôrka, Medvedia hora, Kamenec, Paľkov) atď., ale o osade tu ešte nemožno hovoriť. Je možné, že časom sa toto osídlenie označí za osadu a dostane názov *Zemplínska Šírava*. Zatiaľ však treba rešpektovať platnú kodifikáciu a písat názov *Zemplínska Šírava* s malým začiatočným písmenom v slove *šírava* aj v takom prípade, ak máme na mysli aj komplex zariadení okolo vodnej nádrže. Okrem toho treba uviesť, že vo viacerých citovaných dokladoch s názvom *Zemplínska Šírava* sa tento názov jednoznačne viaže na vodnú nádrž, a nie na komplex ubytovacích a iných zariadení okolo nej. Aj pri jazere *Skalnaté pleso* sú isté obytné budovy (Astronomický ústav SAV, hotel Encián, stanica visutej lanovky a ī.), ale zdá sa, že z tohto komplexu niekoľkých budov nevznikne osada, ktorá by maľa úradný názov *Skalnaté Pleso*.

Jozef Jacko

SPRÁVY A POSUDKY

Niekoľko myšlienok o vysokoškolskej učebnici jazykovedy

(ONDRAŠ, Š. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1981. 313 s.)

Treba konštatovať hneď na začiatku, že sa vydaním série učebníc o jazykovej sleduje pekný cieľ: zvýšiť úroveň práce na vysokej škole a tým aj úroveň školskej i celospoločenskej praxe. Preto s radostou berieme do rúk aj knihu Šimona Ondrašu a Jána Sabola *Úvod do štúdia jazykov*. Mala to byť prvá učebnica v sérii učebníc slovenčiny, aby sa tým načrtla správna teória, ktorá by mohla zjednocovať ostatné viac-menej špeciálnejšie

príručky. Nestalo sa tak, a preto sa všeličo skomplikovalo aj pre autorov ostatných učebníc, aj pre samotných učiteľov pracovníkov filologických katedier našich filozofických a pedagogických fakúlt.

Recenzovaný úvod obsahuje veľa nového a správneho najmä vo všeobecnejších kapitolách. Hneď všeobecná časť na str. 7 až 77 podáva v skratke základné myšlienky o jazyku a o jazykovej stavbe, formulované podľa požiadaviek marxisticky orientovanej vedy. Bolo by treba azda výraznejšie povedať, že v jazykovede ide o model jazyka, o model jazykovej stavby, pričom jazykový systém je utvorený z množiny prvkov a z množiny vzťahov čiže z inventára a štruktúry, ktoré sú v stálom vzájomnom vzťahu a tvoria dialektickú jednotu. Preto pri vedeckom opise nemožno principiálne uprednostňovať jedno pred druhým. Rovnako užitočný je výklad o funkciach jazyka, dobre doložený aj obrazcom. V samotnom výklade však chýba bližšie vysvetlenie kogitatívnej a kognitívnej funkcie jazyka (s. 33 až 36). Treba len súhlasíť s tým, že sa venuje primeraná pozornosť reprezentatívnej funkcie jazyka, a to nielen kultúrno-reprezentatívnej, ale aj národnoreprezentatívnej funkcie (s. 36–39), hoci charakteristika a hodnotenie tzv. jazykového purizmu nie je mimo diskusie (mýli tu najmä miešanie pojmov prevzatý prvek a cudzí prvek: uplatňuje sa tu dokonca aj povera, že jazyky primitívnych civilizačne izolovaných etník obsahujú čisto domáce prvky). Takisto je diskutabilný výklad o súčasnem spisovnom jazyku, ktorého norma sa vraj diferencujú na štandardnú, subštandardnú a superštandardnú. Táto trojčlenná schéma nezodpovedá našej realite; u nás nemožno hovoriť o existencii superštandardnej normy, ktorá by sa vyžadovala „v umelcom štýle divadelných predstavení, v televíznych a rozhlasových inscenáciách“ (s. 56).

Ked autormi jednotlivých kapitol sú pracovníci rozličného pracovného a teoretického zamerania, vynára sa problém, ako predísť rozdielnym výkladom tých istých alebo blízkych javov. V recenzovanom teste ukazuje sa toto úskalie napríklad pri chapaní morfematickej stavby slova a tvaru. A okrem iného obchádzza sa mlčaním nejeden problém, napríklad ako analyzovať slová typu *smiat sa* a tvary typu *ide sa*, ktoré sú typické pre každý slovanský jazyk: slovce *sa* je morfa, raz funkčne prázdna, raz gramatická, ale má charakter samostatnej, premiestniteľnej jednotky (segmentu).

Je samozrejmé, že v učebných textoch sú najlepšie spracované tie partie, ktoré sú vlastným pracovným poľom jednotlivých spoluautorov. Preto má vysokú úroveň kapitola *Zvuková rovina*, ktorá predstavuje seriózny pokus podať komplexný foneticko-fonologický opis zvukovej roviny spisovnej slovenčiny. Ale aj tu sa vynára starý problém, že sa nijako vecne nepoukazuje na iné teórie, ktoré sa propagujú v iných vysokoškolských učebniach. Myslím, že pre študentov nestačí skromná poznámka na s. 105: Pripomíname, že sú aj iné opisy fonologického systému slovenčiny (Horecký, 1975; Pauliny, 1968; 1979): mali by sa vytýčiť aspoň základné zhody a rozdiely medzi nimi. Táto kapitola o zvukovej rovine (s. 78 až 155) je však najdôkladnejšie spracovaná v celom teste Úvodu do štúdia jazykov.

Menej podarená, lebo roztrieštená a nesúrodá je kapitola *Významová rovina* (s. 156 až 241), ktorá obsahuje opis morfológickej, syntaktickej i lexikálnej roviny. Už z tohto vidieť, že je tu pokus urobiť nejaký kompromis medzi dvoma modelmi jazykovej stavby, lebo slovo *rovina* sa tu uvádzá v dvo-

jakom terminologickom význame (*model s ďávoma rovinami a model s viačerími rovinami*). Na to sa naráža už v úvodných odsekoch celého textu (s. 66), ale tu sa používajú termíny *zvuková rovina jazykového systému* a *významová rovina jazykového systému*, a potom už *lexikálny plán, gramatický plán*: schéma na s. 66 je pritom oveľa jasnejšie a inštruktívnejšia než celý ostatný výklad v knihe. Základná myšlienka — u nás ju rozpracúva E. Pauliny — je hodnotná, najmä preto, lebo v gramatickej analýze nabáda principiálne vychádzať z významu (obsahu) a smerovať k forme. Pri opise morfológického systému by to bolo už ľahké (je už dosť parciálnych štúdií), ale pri opise syntaktického systému stojíme iba na začiatku práce.

Vo výklade morfológie žiadali by sa precíznejšie formulácie, najmä pri rozboze významovej (a funkčnej) zložky gramatických kategórií. To je požiadavka moderne formulovanej gramatiky. Ale aj tak sú všetky konštatácie o morfológickej stavbe jazyka (najmä týkajúce sa formy) výstižnejšie než formulácie o syntaktickej stavbe. Tu totiž chýbajú novšie poznatky, a najmä aj stanovisko k niektorým diskutovaným problémom. Máme na mysli problém gramatickej členitosti vety, problém pomocných slovies a ich spájateľnosti (v tom je aj problém recipročnej syntagmy), problém asymetrie sémantickej a gramatickej stavby vety. A niektoré ďalšie veci. Napríklad hodnotenie súvetia *Jeden bol ďaleko vpredu, takže ho Ján Lotár videl len kedy-tedy medzi stromami, zohnutého, s automatom v ruke* (Mináč) ako parataktického je nesprávne, lebo spojka *takže* (= v dôsledku čoho) je hypotaktická. Alebo hodnotenie súvetí s asymetriou formy a obsahu ako „v spisovnej slovenčine zriedkavých“ vari predsa len nezodpovedá skutočnosti, lebo sa ony používajú za istých podmienok. Škoda, že sa jednotlivé typy súvetia odbavujú vo vysokoškolskej učebnici tak skúpo, že to až zaráža napríklad aj pri porovnaní s tým, čo sa o súvetí učia a o ľom vedia oveľa mladší žiaci. Najmä odpovedacie súvetie by si žiadalo ďokladnejší rozbor, keďže sa má v syntaxi uplatniť postup od obsahu k forme. Zdá sa, že voľba autora kapitoly o gramatickej stavbe jazyka nebola šťastná a že ani recenzenti rukopisu nepoukázali na potrebu prehľbiť partie o gramatike, najmä o syntaxi, aby celá učebnica dostala vyrovnanejšiu úroveň.

Naproti tomu dobre sa vydarila kapitola o klasifikácii jazykov, kde sa zaraďuje aj výskum vývinu jazyka. Škoda len, že akosi nedopatrením vypadla kapitola o jazykových zväzoch, hoci sa naznačuje dôležitosť balkánskeho, stredoeurópskeho a baltického jazykového zväzu (s odznamom Porovnanaj bližšie pri klasifikácii jazykov, s. 26). Okrem toho sa akosi zabudlo na aplikáciu glottochronológie čiže lexiko-statistickej metódy na slovenčinu a češtinu. Tu sa totiž vypuklo ukázala labilnosť tejto metódy, ako o tom svedčia diametrálne odlišné výsledky troch nezávislých riešení. V pozadí je tu problematická téza o univerzálnosti tempa a trendu jazykového vývinu.

Dalo by sa uviesť ešte veľa jednotlivostí, ktoré by sa mohli vo vysokoškolskej učebnici formulovať ináč, primeranejšie. Príde sa na to v praxi, pri používaní tohto učebného textu paralelne s inými textami, ktoré už vyšli alebo v krátkej budúcnosti vyjdú v sérii učebníc slovenčiny a iných jazykov. Opakujeme známu požiadavku, že učebnice, a to aj vysokoškolské učebnice, sú veľmi dôležitým dokumentom o úrovni našej školy a tiež veľmi

dôležitým nástrojom pri rozvíjaní jednotlivých odborov vo výskume aj v praxi. Preto by sa všetkým zložkám komplikovaného procesu (ako je tvorba učebnice) mala venovať väčšia pozornosť. Z tohto aspektu neurobilo sa všetko potrebné ani pri *Úvode do štúdia jazykov*.

Jožef Ružička

Príručka o interpretácii umeleckého textu

(ZSILKA, A. — POPOVIČ, P. — LIBA, P. — ZAJAC, Z.: Interpretácia umeleckého textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 166 s.)

Interpretácia umeleckého textu sa postupne stáva integrálnou súčasťou výchovno-vyučovacieho procesu na hodinách literatúry (ale nielen na týchto hodinách). Preto treba privítať novú knižku, ktorej cieľom je „premeniť teoretické informácie o literárnom diele na interpretačné návyky a zručnosti“ (s. 8), čomu má slúžiť práve teória interpretácie umeleckého textu. Príručka o interpretácii je určená poslucháčom pedagogických a filozofických fakúlt učiteľského smeru, ako aj poslucháčom prekladateľsko-tlmočníckeho štúdia na filozofickej fakulte pri práci s umeleckým textom. Východiskom metodickej príručky je teória literárnej komunikácie, ktorá sa rozpracovala v Kabinetze literárnej komunikácie a experimentálnych metodík Pedagogickej fakulty v Nitre. Analytický interpretačný prístup k literárному dielu sleduje realizáciu cieľov obsahovej prestavby štúdia na vysokých školách.

Okrem úvodu skladá sa príručka z týchto kapitol: *Náčrt vývinu interpretácie umeleckého textu*, *Teória interpretácie umeleckého textu*, *Empirické východiská interpretácie*, *Model literárnej komunikácie — cieľ a východisko interpretácie umeleckého textu*, *Ideologická dominanta umeleckého textu v interpretácii*, *Komunikačno-štylistické vlastnosti interpretácie umeleckého textu* a *Metodika konceptu interpretácie umeleckého textu*, kde sa na ukážkach z P. Jilemnického (*Tma*) a M. Válka (*Verše*) demonštruje interpretácia umeleckého textu podľa komunikačnej interpretačnej metódy. Knižku uzavára výkladový slovník základných pojmov literárnej komunikácie a výberová bibliografia.

V prvej kapitole sa podáva krátka náčrt vývinu interpretácie umeleckého textu od starovekého Grécka po súčasnosť. Autor (P. Zajac) sa analyticky a kriticky stavia k jednotlivým interpretačným postupom a vymedzuje metodologické východiská súčasnej dialekтикocomaterialistickej koncepcie interpretácie umeleckého textu. V slovenskej vede pokladá autor za interpretačný prístup v najširšom zmysle literárnoviedne koncepcie. Rozvoj interpretačných metód na Slovensku kladie do šesťdesiatych rokov. Je to lingvistický prístup k umeleckému textu a konfrontácia so štruktúrnosemantickým modelom interpretácie (s. 29). V sedemdesiatych rokoch sa rozvinula metodika interpretácie umeleckého textu a základnou potrebou sa stalo jej uplatňovanie v literárnej výchove. Interpretácia sa stala požiadavkou školského literárneho vzdelania a potrebou pri komplexnom čitateľskom prístupe k literárному textu.

V ďalších kapitolách [autor A. Popovič] riešia sa otázky vzťahu komplexnej interpretácie a jednotlivých (vlastne čiastkových) interpretácií, znaky komplexného modelu interpretácie, empirické východiská. K prípravám interpretácie umeleckého textu autor zaraďuje: filologickú prípravu, do ktorej patrí aj tzv. predprijem v recepcii starších textov, ďalej textologickú prípravu (štúdium variantov diela), historiografickú (text ako historický fénomen) a všíma si aj otázkou filologickej kritiky. Do štýlistickej prípravy patrí predovšetkým lingvisticcká analýza, ďalej je to semiotická príprava interpreta atď. V prehľadnej tabuľke na s. 51 sa uvádzajú aj typy interpretácií z rozličných aspektov (napr. podľa stupňa komplexnosti interpretácie, podľa typu príjemcu). Pri uplatňovaní literárno-teoretickej zložky v interpretáčnej praxi sa používajú dva postupy: od jazyka k téme a od témy k jazyku (s. 59). Prvý prístup by sa mal uskutočniť v etape lingvistickej a štýlistickej prípravy na interpretáciu. Postup od témy k jazyku má východisko v čitateľskom zážitku interpreta, pričom tu nesmie ísť o schematizovanú podobu, tzv. obsahizmus. Zapojenosť čitateľského zážitku do interpretáčného procesu, „to je problém výrazovej štýlistiky, ktorá text chápe ako jednotu témy a jazyka“ (s. 61), čím sa téma stáva objektom štýlistickej a komunikačnej analýzy textu.

V ďalších kapitolách príručky sa vysvetluje otázka autora v texte, vzťah reality a textu, tradície v literárnom teste, pojem čitateľa v literárnej komunikácii a ī.

Sledovanie praktických ukážok dvoch interpretácií (T. Zsilka a P. Liba) predpokladá poznanie termínov literárnej komunikácie (základný výklad, ako sme spomínali, je v záverečnej kapitole).

Text príručky je náročný na vnímanie, keďže sa v ňom vyskytujú mnohé nové pojmy. Z jazykového a štýlistického hľadiska je na dobrej úrovni, hoci sa vyskytujú niektoré problematické javy, ktorých pozitívne vyriešenie by pomohlo zlepšiť text.

V príručke sa alternatívne používajú pojmy *interpret* a *interpretátor*. SSJ (I, s. 612) sice umožňuje používať obidve podoby, predsa však by sa žiadalo zjednotiť na pojme *interpret*. Keďže text je učebnicou, ktorá má podávať isté poznatky, pri uvádzaní mien (najmä v prvej kapitole) by bolo metodicky správnejšie (a spoločensky primeranejšie) písat (najmä pri prvom uvedení osoby) pri priezviku aj osobné meno (aspoň v skratke). Napr. Schleiermacher preniesol (s. 14), Saint-Beuve, Taine (s. 15), Freudov nasledovník Jung (s. 16), Barthes, Todorov, Kristeva (s. 23) a inde oproti primejanejšiemu J. Lotman, B. Uspenskij, V. Ivanov (s. 26) a ī.

V lexikálnej oblasti príliš odbornícky a niekedy aj rušivo pôsobia niektoré použité slová, napr. *je jednotou ... spoločenskej systémovej v r a d e n o s t i literárneho diela a literatúry do spoločenskej praxe* (s. 24), *opis prostredia, do ktorého je v r a d e n á dedina* (s. 115), *základnou potrebou interpretácie umeleckého textu ostáva jej v o v e d e n i e do literárnej výchovy* (s. 31), *trhanie kompozície* (s. 117), *isto by nastačili ostatné informatické pojmy* (s. 63).

Zo syntaktického hľadiska treba upozorniť na nedodržanie interpunkcie najmä pri niektorých prístavkoch, ako aj na niektoré neprehľadné štylizácie,

napr. okrem rozprávača, rapsóda [,) účinkoval (s. 11), S. Fredovi, hlavnému predstaviteľovi psychoanalytických metód [,) [s. 12].

K syntakticky neprehľadným štylizáciám patria napr. tieto: *Formálna metóda* (B. Eunbaum, V. Šklovskij, R. Jakobson, J. Tyňanov) postavila proti integračným črtám pozitivizmu, ktorý zanedbal základnú jednotku literárno-vedného výskumu — literárny text a jeho základnú špecifickú vlastnosť, literárnosť — práve tieto dve differenčné vlastnosti — literárnosť ako špecifickú vlastnosť literárneho textu a jednotlivé zložky literárneho textu ako jeho differenciáčné vlastnosti (s. 21) — Komunikačným hľadiskom smeruje dialektickomaterialistická interpretácia od intersubjektivity zážitku cez analytickosyntaktické overenie jeho platnosti k hodnote textu v jeho spoločenskej a bytosnej praxi, a to ako v tvorbe umeleckého textu (aktivná interakcia medzi skutočnosťou a produktívnym subjektom + aktivná premena samotného produktívneho subjektu, zacielená na prijemcu), tak aj v príjme umeleckého textu (aktivná premena subjektu prijemcu...) [s. 25].

Z kompozičného hľadiska bolo potrebné venovať viac pozornosti mikrokompozícii textu, napr. rozsahu kapitol (kapitoly s. 11—31, s. 32—36, s. 101—103), ako aj prehľadnosti pri tvorení odsekov v časti o praktickej interpretácii textu (od s. 114). Nejednotný je aj použitý typ písma (týka sa dôležitosti istých javov, ich zvýraznenia; v závere od s. 124 na zvýraznenie sa používa osobitný typ písma, predtým v texte nepoužitý).

Príručka dáva podnet aj návod na to, ako interpretačnou metódou poznávať text. A to je základný cieľ pri vyučovaní literatúry v celom procese literárnej výchovy a značí aj zabezpečenie spojenia teórie s praxou. Preto príručku odporúčam do pozornosti okrem vysokoškolákov aj učiteľom v školskej praxi.

Eugénia Bajziková

Kniha o jednote a rozmanitosti sveta

(SPASOV, D.: Jednota a rozmanitosť. 1. vyd. Bratislava, Nakladatelstvo Pravda 1980. 320 s.)

Jednota a rozmanitosť sveta je stará filozofická téma a monizmus a pluralizmus sú jej odvekými riešeniami. Ani dnes neutichajú diskusie o tejto otázke, ba presúvajú sa aj do celkom nových konkrétnovedných oblastí. To, ako sa táto téma dotýka teoretickej jazykovedy a aký má dosah na riešenie najrozmanitejších otázok teórie a výskumu jazyka, dobre ukazuje kniha V. Krupu *Jednota a variabilita jazyka* (Bratislava, Veda 1980). Na jej zásadný prínos pre marxistické riešenie danej problematiky sa už upozornilo vo viacerých recenziách. Nedávno v Nakladatelstve Pravda vyšla v preklade L. Alexievoj-Bernkopfovej práca bulharského logika a filozofa Dobrina Spasova s názvom *Jednota a rozmanitosť*, ktorá je tiež zaujímavým príspievkom k riešeniu spomínamej antinómie.

Charakter knihy vystihujú názvy jednotlivých kapitol, pričom sčasti už aj v nich sa odráža živý a expresívny štýl, akým je napísaná celá kniha:

1. *Uvod* (s. 7—39), 2. *Rozvinutá veda a rozbitá filozofia* (s. 40—132), 3. *Ach, kolko logik!* (s. 133—198), 4. *Malo teórie, ale mnoho teoretizovania* (s. 199—247), 5. *Filozofický pluralizmus a monizmus v politologických konceptiach* (s. 248—294). 6. *Niekoľko slov na doplnenie a záver* (s. 295—305).

V knihe autor kladie a pokúša sa riešiť viaceré zásadné otázky súčasnej marxistickej filozofie, z ktorých však mnohé sú pre ňu stále znepokojujúce: Je jazyk materiálny, ideálny alebo materiálno-ideálny jav? V akom vzťahu sú jazykové štruktúry ku „štruktúre“ myslenia a skutočnosti? Akú povahu majú univerzálne? Majú aj jednotlivé konkrétné vedy svoju filozofiu?

V súvise s pokusom odpovedať na poslednú otázkou autor podrobuje ostrej kritike klasický pragmatizmus i jeho súčasnejší variant — logický pozitivizmus. Okrem W. Quina osobitnú kapitolu venuje aj N. Chomskému, jeho filozofickej koncepcii, pričom najviac sa sústreduje na analýzu jeho učenia o „vrodených ideánoch“. Dobrinova kritika Chomského, ale aj behaviorizmu a amerického deskriptívizmu, je vedená dôsledne z pozícií marxistického filozofa, niektoré jeho formulácie sú však sporné alebo sa zdajú aspoň príliš kategorické.

Pre čitateľa budú iste zaujímavé aj kapitoly o druhoch neštandardných (viachodnotových) logík, ktorých sa dnes vyčleňuje už skutočne nepreberné množstvo. Autor sa v nich podrobnejšie zaobera najmä deontickou logikou (logikou „noriem“), epistetickou („poznávacou“) logikou a erotetickou logikou (logikou otázok). Posledná kapitola je venovaná problémom monizmu a pluralizmu v politológii.

Preklad pôvodného bulharského textu je na dobrej úrovni, len na niektorých miestach by sa bol vyžadoval výber vhodnejších ekvivalentov. Napr. nies sporu, že Chomského pojem-termín *native speakers* nie je primerané do slovenčiny prekladať pomocou *rodených rozprávačov* (s. 95, 98); ustálené je spojenie *rodení hovoriaci*. Za *phrase-marker* (s. 107) je v slovenčine potrebné použiť výraz *frázový ukazovateľ*, kym zasa namiesto termínu *výčisliteľnosť* je zaužívaný *kalkul*. Treba upozorniť aj na to, že na s. 243 sa výraz *intenzia* zamieňa výrazom *intencia*. Nie je takisto výhodné, že sa v knihe raz hovorí o *hlbkovej štruktúre* a raz o *hlbinnej štruktúre* (niekedy aj na tej istej strane, porov. s. 107). Za ustálenú treba považovať iba podobu *hlbková štruktúra*. Miestami možno nájsť aj drobné jazykové chyby, napr.: *prehľásenie* (s. 53, správ. *vyhlásenie*), *iba na latinskom modelе* (s. 91, správ. *modeli*), prípadne pozorovať skríženie väzieb: *neciti sa byť viazaný nejakému filozofickému realizmu* (s. 82, správ. *neciti sa viazaný na nejaký filozofický realizmus*). Ojedinele neadekvátny preklad spôsobuje, že príslušná veta je už nezrozumiteľná: *Mimočodom už dávno tí, ktorí skutočne vlastnia (?) bohatstvo jazyka, často ho podozrievali, že je ešte väčšie* (s. 199). Naopak povinnosťou prekladateľky na s. 106 bolo komentovať nejakým spôsobom Chomského príklad, ktorý v slovenčine „nevychádza“. Tvrď sa tu totiž, že vo vete *Nevedia, ako sa dobré mäso ochutnáva sa dobré môže chápať ako charakteristika „mása“ alebo „ochutnávania“, čo nezodpovedá skutočnosti*. V slovenčine sa *dobré môže* vzťahovať iba na „máso“, lebo charakteristika príslušného slovesa musí mať formu *dobre* (na rozdiel od angličtiny, kde sa v oboch prípadoch používa *good*).

Slavo Ondrejovič

SPYTOVALI STE SA

Privčasu? — MUDr. M. H. Z Bratislavu nás upozornil na nadpis novinovej poznámky uverejnenej v novembri 1981, lebo je v ňom, ako povedal, čudný tvar príslovky. Nadpis má podobu otázky *Nie je to privčasú?* Pod ním autor nastolil problém okolo bratislavských detí, čo majú približne desať rokov a (pred odpoludňajším vyučovaním) mamy ich zamkýnajú v byte; do družiny sú vraj veľké, a behať s kľúčom po meste ešte malé.

Nadpis *Nie je to privčasú?* naozaj upozorňuje na seba nezvyčajným tvarom príslovky. Príslovka *privčasú* má výnimočnú podobu a vlastne skrýva v sebe dve časové príslovky — *zavčasú* a *privčas*; je skrižením obidvoch. Tieto príslovky môžu v danej súvislosti vyjadriť približne to isté; sú rovnoznačné (synonymné). Autor nadpisu mohol použiť jednu alebo druhú, teda: *Nie je to zavčasú?* alebo *Nie je to privčas?*, ale akoby sa nebola vedel rozhodnúť, či použiť *zavčasú*, či *privčas* — tak sa mu obidve podoby splietli a zvarili do jednej. Vznikol zmiešaný (hybridný) tvar *privčasú*. V nadpise trčí, prívľavá pozornosť čitateľa.

Možno je to iba jednorazové štylizačné prerieknutie alebo tlačová chyba, ale nezaškodí využiť príležitosť na to, aby sme sa pristavili pri predpone *pri-* v rade prídavných mien a príslovek. Predpona *pri-* upravuje význam napr. týchto prídavných mien a od nich odvozených príslovek: *pridlhý* — *pridlho*, *pridobrý* — *pridobre*, *pridaleký* — *pridaleko*, *privelký* — *privela*, *privysoký* — *privysoko*, *prinízky* — *prinízko*, *primálý* — *primálo*, *privčas* — *privčasný*. — Predpona *pri-* naznačuje, že príslušná vec alebo príslušný dej má danú vlastnosť vo väčšej mieri, ako je práve potrebné, užitočné, vhodné — alebo naopak, že miera vlastnosti je menšia, ako sa práve vyžaduje. V prvom prípade miera vlastnosti presahuje potrebu, v druhom ju nedosahuje (ešte nedosahuje). Privčasný je taký, čo nedosiahol potrebnú mieru času (veku). Podľa toho príslovka *privčas* v opravenom nadpise *Nie je to privčas?* by vyslovovala, že ešte neuplynul potrebný čas na uskutočnenie istého deja, rozhodnutia. Konkrétnie v súvislosti s kurzívovým článocikom: Desaťročné deti musia ešte trocha počkať, kým budú môcť dostat kľúč od bytu. (Porovnaj *Prišiel si privčas*; musíš počkať na príchod vlaku, na začiatok predstavenia, kým otvoria obchody atď.)

Hybridný tvar príslovky *privčasú* vznikol pri rýchлом štylizovaní. V novinách takéto prešľapy treba kde-to prepáčiť.

Niekto by mohol k našej krátkej úvahе pripojiť otázku: A nie je ten čudný tvar príslovky *privčasú* vlastne akousi skráteninou podoby *prizavčasú* (> *privčasú*)? — Aj to je celkom dobre možné, ba hádam práve tu bude vysvetlenie jeho vzniku. No v príslovke *prizavčasú* sa nedostatočná miera času vyslovuje dva razy: prvý raz už samotnou príslovkou *zavčasú* a potom druhý raz (navyše) predponou *pri-*. (Príslovku *prizavčasú* registruje Slovník slovenského jazyka vo svojom šiestom dodatkovom zväzku.)

Ak sa príslovka *privčasú* v nadpise spomínanej novinovej poznámky zámerne použila, treba na záver povedať, že podoby *zavčasú* a *privčas* nám i naďalej pri opisanom vyjadrovacom zámere postačia.

Gejza Horák

Susedia aj susedovci. — Redaktorka M. M. z Bratislavы: „Prosím, aby ste napísali o slove *susedovci*, ktoré podľa mojej mienky nevhodne vytláča z používania tvar *susedia*. Veď slová s príponou *-ovci* sa používajú na pomenovanie rodiny alebo rodinných príslušníkov a tvoria sa od vlastných mien. Okrem toho slovo *susedovec* ani nie je v Pravidlach slovenského pravopisu.“

Z toho, že isté slovo neuvädzajú Pravidlá slovenského pravopisu, nemožno robiť záver, že ide o nesprávne alebo nejestvujúce slovo. Ako sa už neraz pripomenulo, PSP registrujú obmedzený počet slov (zväčša najbežnejšiu slovnú zásobu). Ich výber je často motívovaný potenciálnymi fažkostami v bežnej jazykovej praxi. Tieto fažkosti môžu vzniknúť pri ohýbaní (napr. pádové prípony v tzv. citlivých pádoch robia starosti mnohým používateľom spisovnej slovenčiny), v zaznačovaní kvantity, mäkkosti istých hlások ap. Z uvedených hľadišť je však východiskové slovo bezproblémové, preto sa v PSP nezaznačuje. Uvádzia sa v Slovníku slovenského jazyka, pravda v plurálovej podobe *susedovci*, so štylistickým kvalifikátorom (hovorové slovo) a s výkladom „*susedia*“ (pozri SSJ, 4. zv., s. 344). Do SSJ sa zaradilo preto, že je dobre doložené z prácu renomovaných slovenských spisovateľov (Figuli, Zelinová, Zúbek), z dennej tlače, ako aj preto, že je výhodné registrovať okrem nepríznakového slova, ako je v tomto prípade slovo (a tvar) *susedia*, rovnoznačný príznakový prostriedok, ak taký jestvuje.

Námietka, že pomenovania na *-ovci* sa tvoria od vlastných mien, nie je celkom presvedčivá, význam a funkcie prípony *-ovci* chápe pisateľka dosť úzko. Touto príponou sa okrem pomenovani rodín a rodinných príslušníkov tvoria aj pomenovania istej skupiny ľudí, príslušníkov istých kolektívov spätých spoločnými záujmami, prácou ap. (porov.: *Štúrovci* — rodinní príslušníci nositeľa priezviska *Štúr*; *štúrovci* — stúpenci Ľudovíta Štúra; *Jedličkovci* — Jedlička + ostatní členovia jeho pracovného kolektívu; *spartakovci* — hráči mužstva s menom *Spartak* aj priaznivci tohto mužstva).

Slovo *susedovci* vzniklo pod vplyvom analógie podľa konkrétnych rodinných mien a pod vplyvom často sa opakujúcej mimojazykovej situácie, ktorú schematicky možno zachytiť takto: *Trnkovci*, *Olejovci*, *Turčekovci*... (*susedia*) → *susedovci*. Pomenúva príslušníkov jednej rodiny alebo viacerých rodín bývajúcich v tom istom dome alebo blízko seba. Nepomenúva však jednotlivca (podoba *susedovec* nie je doložená — na označenie blízko bývajúceho jednotlivca sa ustálene používajú slová *sused*, *suseda*).

Na rozdiel od ostatných slov majúcich príponu *-ovci* a utvorených od vlastných mien slovo *susedovci* je utvorené od všeobecného mena (porov. aj *kmotrovci*, *švagrovci*, *svatovci*). Je to však spisovný prostriedok, ktorý sa celkom správne uplatňuje povedzme v kontaktových frázach pri styku známych ľudí (kde sa tak ponáhľate, *susedovci*), ale aj v iných situáciách, kde sú opodstatnené živšie jazykové prostriedky, teda v bežných rozhovoroch známych ľudí, rodinných príslušníkov ap. (*susedovci* už zasa nie sú doma; tí *susedovci* sú milí ľudia ap.).

Ivan Masár

Prie hrada mládeže, či prie hrada Mládeže? — Učiteľ Š. Oleksík z Michaloviec nás vo svojom liste upozornil na to, že v Príručke slovenského pravopisu pre školy, ktorú majú k dispozícii žiaci základných a stredných škôl, sa v kapitole o písaní veľkých písmen uvádzajú názov *prie hrada Mládeže* (s malým začiatočným písmenom v slove *prie hrada* a s veľkým začiatočným písmenom v tvare *mládeže*), kym v Slovníku slovenského jazyka III pri hesle *prie hrada* a v Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera je uvedený tento názov v podobe *Prie hrada mládeže* (s veľkým začiatočným písmenom v slove *prie hrada* a s malým začiatočným písmenom v tvare *mládeže*). Sputuje sa nás, ktorá z pravopisných podôb je správna.

Pravidlá slovenského pravopisu (11. vyd., 1971) v § 53 v časti o písaní veľkých písmen v zemepisných názvoch v bode 5 medzi názvami ľudských sídel (osád, miest), ich časti, ulíc, námestí, nábreví, záhrad, cintorínov, mostov, ciest, význačných stavieb a miest, častí chotárov, polí a pod. uvádzajú názov *Traf družby*, ktorý má byť príkladom na písanie názvov význačných stavieb. Podľa tohto príkladu sa ustálilo aj písanie názvu *Prie hrada mládeže*, ako sa o tom môžeme presvedčiť v 3. zv. Slovníka slovenského jazyka a v citovanej Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera. Rovnako (s veľkým začiatočným písmenom v prvom slove) sa píše aj názov *Traf mládeže* ako pomenovanie význačnej mládežníckej stavby (železničná trať z Hronskej Dúbravy do Banskej Štiavnice). Písanie názvu v podobe *Prie hrada mládeže* sa rešpektuje aj v najnovších encyklopédických dielach (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II. Bratislava, Veda 1977; Encyklopédia Slovenska. IV. N — Q. Bratislava, Veda 1980), ale aj na základnej mape Slovenskej socialistickej republiky (Bratislava: Slovenský úrad geodézie a kartografie 1976). Treba však zároveň uviesť, že v citovaných encyklopédických dielach, ako aj v encyklopédii Slovensko. 2. Príroda (Bratislava, Obzor 1972) sa vodná nádrž i prie hrada, o ktorú nám ide, nazýva *Nosická prie hrada*, resp. iba *Nosice*, z čoho možno uzatvárať, že názov *Prie hrada mládeže* označuje iba stavbu vodného diela ako akciu a že nejde o oficiálny, úradný zemepisný názov.

Tento náš záver potvrdzuje aj Geografické názvoslovie základnej mapy ČSSR 1:50 000 z územia Slovenskej socialistickej republiky. Názvy neosídlených geografických objektov. Stredoslovenský kraj (Kartografické informácie 9. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1976), ktoré je výsledkom práce názvoslovnej komisie. Tu sa ako oficiálny názov vodnej nádrže uvádzajú názov *Nosice* a názov *Prie hrada mládeže* je pri ňom uvedený iba v zátvorku, čo podľa vysvetlenia v úvode značí, že ide o neštandardizovaný názov a nemožno ho pokladať za úradný názov.

Nášmu čitateľovi môžeme na jeho otázku stručne odpovedať takto: Pravopis názvu význačnej mládežníckej stavby pri Nosiciach, kde je prie hrada a vodná nádrž, keďže ide o názov stavby ako akcie, treba písť v podobe *Prie hrada mládeže*, teda s veľkým začiatočným písmenom na začiatku celého názvu, pričom úradný názov vodnej nádrže je *Nosice*.

Matej Považaj

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 16, 1982, č. 4. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozšíruje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v marci 1982.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1982

Cena Kčs 3,—